

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria III

Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

TOM 2

Marta Molińska, Aleksandra Ratajczyk

Edukacja przedszkolna

wiek: 2/3–5/6 lat

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela – seria III.

Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

Tom	1	2	3
Etap edukacji	Wczesna edukacja	Edukacja przedszkolna	Pierwszy etap edukacji szkolnej
Faza rozwoju	Wczesne dzieciństwo	Wiek przedszkolny	Wczesny wiek szkolny
Wiek w latach	0–2/3	2/3–5/6	5/6–8/9
Miejsce	Dom/żłobek/klub dziecięcy	Dom/przedszkole	Szkoła podstawowa, klasy I–III
Cele kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności poruszania się w przestrzeni fizycznej (lokomocja) kształtowanie umiejętności posługiwania się przedmiotami (manipulacja) kształtowanie umiejętności porozumiewania się niewerbalnego i werbalnego z otoczeniem (komunikacja) 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie wyobraźni, poczucia inicjatywy i motywacji wewnętrznej kształtowanie umiejętności niezbędnych do rozpoczęcia nauki w szkole kształtowanie złożonych umiejętności porozumiewania się z otoczeniem 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie poczucia kompetencji i wzmacnianie motywacji wewnętrznej nauka podstawowych umiejętności szkolnych (czytanie, pisanie, liczenie) nauka podstawowych umiejętności współpracy w grupie
Kształtowanie kompetencji kluczowych (wg listy Strategii Lizbońskiej z roku 2000)			
	<ul style="list-style-type: none"> budowanie podstaw kompetencji kluczowych 	<ul style="list-style-type: none"> budowanie zasad integracji podstawowych kompetencji kluczowych 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności korzystania z kompetencji kluczowych w typowych sytuacjach szkolnych
Metoda kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> swobodna eksploracja zabawa spontaniczna nauka okolicznościowa naśladowanie dorosłego w sytuacji uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> eksperymentowanie indywidualne i zespołowe zabawy z regułami i gry udział w projektach modelowanie zachowań dziecka w sytuacji uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> uczenie się we współpracy w parach i zespołach udział w projektach wsparty zabawami i grami zespołowymi identyfikowanie się dziecka z „nauczycielem”
Rola nauczyciela	opiekun → „instruktor”	„instruktor” → mediator	mediator → facylitator

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria III

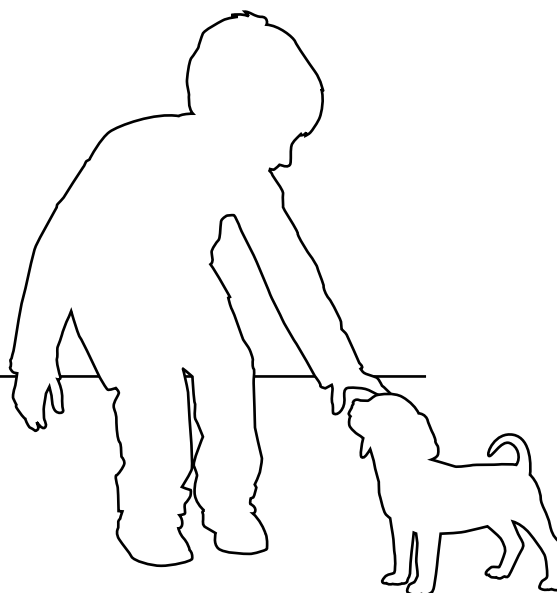
Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

TOM 2

Marta Molińska, Aleksandra Ratajczyk

Edukacja przedszkolna

wiek: 2/3–5/6 lat

Redakcja serii Niezbędnik Dobrego Nauczyciela:
prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Autorzy tomu 2 serii III pt.: *Edukacja przedszkolna*
mgr Marta Molińska, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
mgr Aleksandra Ratajczyk, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Konsultacja merytoryczna:
prof. dr hab. Anna I. Brzezińska, Zespół Wczesnej Edukacji, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie
dr Joanna Matejczuk, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzent:
prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński, Wydział Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wydanie I Tom 2

Wszystkie tomy i pakiet narzędzi gotowe do druku dostępne na
<http://eduentuzjasci.pl/dziecko-nastolatek>

©Copyright by Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014
ISBN – 978-83-61693-81-9

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
Tel. +48 22 241 71 00; www.ibe.edu.pl

Korekta, skład, łamanie, druk:
Business Point Sp. z o.o.
ul. Erazma Ciołka 11A/302
01-402 Warszawa
Tel. +48 22 188 18 72
biuro@businesspoint.pl
www.businesspoint.pl

Projekt okładki oraz koncepcja graficzna serii:
Beata Czapska, Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Publikacja opracowana w ramach projektu systemowego: *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Wzór pasów łowickich wykorzystanych w publikacji zainspirowany ilustracją z książki:
Świątkowska, J. (1953). *Strój łowicki*, seria „Atlas Polskich Strojów Ludowych”, t. 7, cz. IV Mazowsze i Sieradzkie, z. 2,
Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

Publikacja została wydrukowana na papierze ekologicznym

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Zadania rozwojowe a cele edukacji przedszkolnej	7
1.1. Wprowadzenie, czyli o edukacji między zabawą a obowiązkami i pracą	7
1.2. Zadania rozwojowe wieku przedszkolnego a cele kształcenia	8
1.3. Właściwości dziecka w wieku przedszkolnym a sposoby kształcenia	20
Najważniejsze...	29
Rozdział 2. Pułapki w edukacji przedszkolnej	31
2.1. Wprowadzenie, czyli o trudnościach w edukacji przedszkolnej	31
2.2. <i>Słodka beztroska</i> , czyli pułapka idealizacji	31
2.3. <i>Za mamusię, za tatusia...</i> , czyli pułapka infantylizacji	33
2.4. <i>Era małego inżyniera</i> , czyli pułapka instrumentalizacji	35
Najważniejsze...	37
Rozdział 3. Edukacja w środowisku naturalnym	39
3.1. Wprowadzenie, czyli o uczeniu się w rodzinie	39
3.2. Środowisko fizyczne i społeczne rodziny jako „galeria ofert edukacyjnych”	39
3.3. Rodzice i inni dorośli jako nauczyciele	44
3.4. Rola rodzeństwa i rówieśników w edukacji dziecka	51
Najważniejsze...	54
Rozdział 4. Edukacja w środowisku instytucjonalnym	55
4.1. Wprowadzenie, czyli o nauce przez zabawę w przedszkolu	55
4.2. Rola i zadania nauczyciela edukacji przedszkolnej	55
4.3. Organizacja fizycznego i społecznego środowiska uczenia się w przedszkolu	57
4.4. Nowoczesne technologie w edukacji przedszkolnej	59
Najważniejsze...	63
Zakończenie	65
Warto przeczytać...	67
Korzystano z...	68

Oskar Zajac, 5 lat, KWIATEK

Tosia Cuske, 5,5 roku

Zuzanna Mielcarek, 4 lata, KSIĘŻNICZKA

Marcjanna Nowak, 5 lat, KSIĘŻNICZKA MARCYSIA

Wstęp

Dzieci nie myślą ani o tym, co było, ani o tym, co będzie, ale cieszą się chwilą obecną, jak mało kto potrafi.

Jean de la Bruyère

Wiek przedszkolny to czas na stopniowe przygotowywanie dziecka do samodzielnego funkcjonowania poza rodziną, przede wszystkim w środowisku przedszkola, a pod koniec tego etapu – w szkole. Niezależnie od tego, czy przejście z rodziny do instytucji edukacyjnej odbędzie się na początku tej fazy życia, czyli w wieku 2/3 lat, czy dopiero w wieku 5/6 lat, dziecko musi zdobyć w rodzinie te kompetencje, dzięki którym w momencie pójścia najpierw do przedszkola, a potem do pierwszej klasy będzie czuło się pewnie, swobodnie i bezpiecznie. W perspektywie długoterminowej będą to takie kompetencje, dzięki którym dziecko (a potem nastolatek i dorosły) będzie zdolne do przejścia od uczenia się regulowanego

zewnątrznie, najpierw przez „zapraszające do działania” otoczenie, następnie zgodnie z instrukcjami nauczyciela, aż do uczenia się według własnych celów i planów oraz przejścia kontroli nad własnym uczeniem się.

Nauka dziecka w wieku przedszkolnym znacznie różni się od nauki powszechnie rozumianej jako zdobywanie wiedzy szkolnej. Dla przedszkolaków nauka to opanowywanie różnych umiejętności tak, by zyskać możliwość wywierania wpływu na otoczenie stosownie do swoich potrzeb. Z perspektywy wielu dorosłych nauka w tym wieku to wyposażenie dziecka w „narzędzia”, które pozwolą mu w niedalekiej przyszłości rozpocząć nowy etap w życiu – uczyć się w szkole pod kierunkiem nauczyciela. Z jednej więc strony jest to czas, w którym trzeba dziecko „czegoś” nauczyć, a z drugiej dać mu swobodę i zorganizować warunki do dominującej w tym wieku aktywności – zabawy, w której toku dziecko mimowolnie, w sposób całkowicie naturalny zdobywa wiedzę i wiele umiejętności.

Słowa klucze

konstruktywizm społeczny
metoda prób i błędów
mowa egocentryczna
orientacja na dziecko
symboliczna funkcja języka
uczenie się spontaniczno-reaktywne
upośrednione uczenie się
zabawa „na niby/w rolę”

Dziecko w wieku przedszkolnym poznaje świat coraz bardziej systematycznie. Zadaje pytania, podejmuje próby sprawdzania, co i jak działa. Staje się gotowe do uczenia się pod kierunkiem innej osoby. Nadal nie potrafi jednak samodzielnie planować działań ani organizować warunków ich realizacji. To dlatego zabawa pozostaje główną formą nabywania wiedzy o świecie i sobie, opanowywania różnych umiejętności, także nauki wytrwałości i współpracy, osadza bowiem myślenie dziecka w sytuacji realnej bądź wyobrażonej.

Zuzanna Mielcarek, 5 lat, MAMA i TATA

Marcjanna Nowak, 5 lat, MAMA i TATA

1 Rozdział

Zadania rozwojowe a cele edukacji przedszkolnej

1.1. Wprowadzenie, czyli o edukacji między zabawą a obowiązkami i pracą

W każdym środowisku, w którym żyje i rozwija się dziecko, to dorośli stwarzają warunki, przygotowują oferty, określają zasady postępowania.

Kiedy więc przedszkolak podejmuje typową dla siebie aktywność – zabawę, próbuje stosować się do ram określanych przez dorosłych. Świadomość tej zależności u dorosłych jest kluczem do aranżowania sytuacji edukacyjnych dla dzieci w wieku przedszkolnym. Poza zaprojektowanymi zadaniami i zabawami dziecko z pomocą dorosłych uczy się przede wszystkim – tak jak w okresie wczesnego dzieciństwa – w naturalnych, codziennych sytuacjach. Nie tylko je obserwuje i aktywnie w nich uczestniczy, jak miało to miejsce wcześniej, ale coraz częściej zaczyna je modyfikować samo lub z pomocą rówieśników bądź osób dorosłych.

Poza zabawą i obserwacją „świata dorosłych” kilkulatki zwykle wywiązują się już z prostych obowiązków, takich jak sprzątanie zabawek, wynoszenie śmieci, układanie swoich ubrań czy

karmienie domowego zwierzątka. Czynności te nie tylko wzbogacają wiedzę dziecka na temat świata, ale i rozwijają zasoby niezbędne dla jego funkcjonowania w domu i poza nim, takie jak wytrwałość, sumienność, cierpliwość czy systematyczność i odpowiedzialność.

Mimo iż aktywność dziecka 2/3-letniego nadal zdominowana jest przez zabawę, to jednak coraz częściej zajmuje się ono – i lubi to robić – czymś innym niż tylko bawieniem się. W miarę rozwoju coraz częściej zabawa oddziela się od sytuacji uczenia się (nauki) oraz wypełniania obowiązków (pracy). Te trzy obszary ciągle jednak ze sobą

współwystępują i wzajemnie się przeplatają: im młodsze dziecko (2/3 lata), tym częściej praca (wypełnianie obowiązków) i nauka (uczenie się) odbywają się w formie zabawy, ale w miarę rozwoju sama zabawa bez elementu pracy (wysiłku, poświęcenia na rzecz nadrzędnego celu) czy nauki (poczucia zdobywania czegoś nowego, odkrywania) staje się coraz mniej interesująca i pociągająca dla dzieci w wieku 4–6 lat.

Jednocześnie, w prawidłowo funkcjonującym środowisku

rozwojowym, wszystko dzieje się pod okiem dorosłych, którzy, choć coraz częściej pozwalają dziecku samodzielnie działać, to jednak nadal aranżują sytuacje sprzyjające zabawie, rozrywce i edukacji, a także pierwszym formom pracy, zapewniając już nie tylko opiekę, ale również stając się dla dziecka „instruktorami” (mówią, jak coś zrobić) czy „modelami” (pokazują, jak coś zrobić).

Upośrednione uczenie się

Koncepcja upośrednionego uczenia się podkreśla kluczową dla rozwoju dziecka aktywność osoby dorosłej. To podczas interakcji z dorosłym, wspólnego rozwiązywania problemów, we współpracy z nim i w zabawie dziecko zdobywa podstawową wiedzę na temat siebie i świata. Dorosły występuje w roli mediatora, czyli pośrednika pomiędzy zdolnościami poznawczymi dziecka w danym momencie rozwoju a ofertami środowiska fizycznego i społecznego, które mogą te zdolności rozwijać.

Na podstawie: Klein, 1994; Schaffer, 2007.

1.2. Zadania rozwojowe wieku przedszkolnego a cele kształcenia

W nauczaniu, niezależnie od wieku, istotne są dwa cele. Pierwszy to stymulowanie i ukierunkowywanie dalszego rozwoju stosownie do indywidualnych potrzeb dziecka (jest to emancypacyjna funkcja edukacji). Cel drugi to wyposażenie ucznia w określoną wiedzę i kompetencje, a także rozwijanie gotowości do zabawy, nauki, pracy zgodnie z wymaganiami i normami społecznymi oraz zgodnie z obowiązującą w przedszkolu i szkole podstawą programową (jest to socjalizacyjna/adaptacyjna funkcja edukacji). By jednak dostosować edukację, zarówno pod względem

treści, jak i sposobu osiągnięcia zakładanych celów, do wieku i związanych z tym możliwości uczenia się osoby nauczanej, należy na nią spojrzeć również z perspektywy zadań rozwojowych.

W wieku przedszkolnym, tak jak na każdym innym etapie rozwoju, zadania rozwojowe wynikają z jednej strony, z psychofizycznych możliwości dziecka, a z drugiej, z oczekiwań społecznych kierowanych wobec niego. Cele edukacji powinny zatem z jednej strony uwzględnić to, co dziecko wynosi z etapu wczesnego dzieciństwa (co dziecko już potrafi). Z drugiej strony powinny koncentrować się na tych umiejętnościach, które dziecko będzie w naturalny sposób zdobywało w domu i w przedszkolu przy wsparciu dorosłych (rodziców, nauczycieli).

TROCHĘ TEORII...

Zadania rozwojowe wieku przedszkolnego:

- **kształtowanie orientacji na cele i rozwijanie inicjatywy** – nauka inicjowania działań w świecie rzeczywistym i w wyobraźni oraz nauka wytrwałego dążenia do realizacji wyznaczonych przez siebie lub inne osoby zadań
- **kształtowanie operacji konkretnych** – opanowanie pojęcia stałości, umiejętności klasyfikowania, grupowania, kombinatoryki
- **tworzenie pojęć dotyczących rzeczywistości społecznej i fizycznej** – kształtowanie postawy wobec siebie w zmieniającym się świecie oraz wobec środowiska zewnętrznego
- **rozwój moralny** – nauka przyjmowania perspektywy innych osób (decentracja), odróżnianie dobra od zła
- **łączenie fantazji z nauką współpracy z rówieśnikami** – nauka godzenia realizacji własnych pragnień i fantazji z tym, co jest społecznie akceptowaną formą działania
- **empatia** – nauka rozróżniania i rozumienia stanów emocjonalnych innych osób, a także przejawiania postaw prospołecznych
- **identyfikacja z płcią** – nauka rozpoznawania różnic płciowych pomiędzy ludźmi oraz zdobycie poczucia stabilności płci, czyli przekonania, iż nie zmienia się ona wraz z upływem czasu czy wraz ze zmianami w wyglądzie zewnętrznym
- **opanowanie sprawności fizycznej i poznawczej niezbędnej do gier i zabaw** – kształtowanie skoczności, zręczności, spostrzegawczości, a także koncentracji uwagi i hamowania reakcji.

Na podstawie: Brzezińska, 2000.

Na cele kształcenia w wieku przedszkolnym należy spojrzeć z kilku perspektyw:

1. z bliskiej perspektywy **krótkofalowej**, czyli około trzech lat, od 2/3 do 5/6 roku życia dziecka: celem edukacji przedszkolnej (realizowanej nie tylko w instytucji – przedszkolu) jest realizacja podstawowych zadań rozwojowych „przypisanych” temu etapowi w życiu
2. z dalszej perspektywy **średniofalowej**: celem edukacji jest wspieranie dziecka w przygotowaniu się do roli ucznia oraz w zdobywaniu sprawności i wiedzy potrzebnych we wszystkich kolejnych etapach edukacji instytucjonalnej i w życiu codziennym
3. z najbardziej odległego punktu widzenia, perspektywy **długofalowej**: edukacja przedszkolna – odbywająca się w domu, przedszkolu i wielu innych miejscach – to przygotowywanie dziecka do samodzielnego, wewnętrznie sterowanego zdobywania wiedzy i rozmaitych umiejętności w przyszłości, w ciągu całego życia (*Lifelong Learning*) – wiedzy oraz umiejętności wychodzących daleko poza typowo „szkolne” sytuacje, stanowiących fundament adaptacji w zmieniającej się rzeczywistości i w różnorodnych sytuacjach społecznych.

LLL wiąże się z nabywaniem kompetencji kluczowych, wyodrębnionych i zdefiniowanych przez Parlament Europejski w roku 2006. Kompetencje

kluczowe to połączenie wiedzy, umiejętności i postaw potrzebnych do harmonijnego rozwoju osobistego oraz do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie, w tym w życiu zawodowym.

Określając cele kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym, należy przede wszystkim myśleć – w perspektywie długofalowej – o przyszłości dzieci i możliwościach odnalezienia przez nie swojego miejsca w świecie, którego porządku dzisiaj nie można przewidzieć. By jednak osiągać te odroczone w czasie cele, działania skierowane na dzieci należy rozpatrywać z perspektywy teraźniejszości i przyszłości najbliższej – kolejnych etapów ich rozwoju i szczebli edukacji.

Dziecko wchodzi w wiek przedszkolny z umiejętnością sprawnego, samodzielnego poruszania się w przestrzeni fizycznej i w świecie przed-

miotów. Zna właściwości i zastosowanie przedmiotów codziennego użytku. Teraz nadchodzi czas na doskonalenie tych umiejętności, a także kształtowanie nowej jakości: poruszania się w przestrzeni własnych myśli, wyobrażeń i fantazji, czyli w świecie „wymyślonym”.

Realizacja tego celu edukacyjnego pozwala dziecku oderwać się od aktualnej sytuacji i stworzyć w umyśle reprezentację (model) nowej sytuacji – innej niż aktualnie przeżywana i doświadczana – oraz wyobrazić sobie różne rozwiązania jakiegoś problemu. Chociaż wyobrażenia dziecka nadal oparte są na doświadczeniach konkretnych,

Lifelong Learning

Często pisane skrótem LLL oznacza uczenie się ustawiczne, uczenie się przez całe życie. Zgodnie z *Rezolucją Rady Unii Europejskiej z 27 czerwca 2002 roku*, ustawiczne uczenie się obejmuje naukę od wieku przedszkolnego do późnego wieku emerytalnego. Wiąże się z tworzeniem możliwości nauczania we wszystkich formach – również tych poza szkołą. Jest to nieprzerwane, dobrowolne, motywowane wewnętrznie zdobywanie wiedzy i umiejętności zarówno w życiu zawodowym, jak i osobistym. Wynika z potrzeby poszerzania własnych zasobów, które wzmacniają integrację społeczną, poczucie stabilizacji i wspólnoty, ale również atrakcyjność jednostki w obszarze zawodowym, czyli na rynku pracy.

Na podstawie: Budzyńska, 2004.

WARTO WIEDZIEĆ...

Podstawowe kompetencje kluczowe

Kompetencje kluczowe zgodnie z *Zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej* z 18 grudnia 2006 roku są definiowane jako połączenie trzech elementów: wiedzy, umiejętności i postawy odpowiedniej do sytuacji. Są one niezbędne w procesie całościowego uczenia się: w sferze osobistej, społecznej, obywatelskiej i pracowniczej. Ustanowiono osiem kompetencji kluczowych:

- porozumiewanie się w języku ojczystym
- porozumiewanie się w językach obcych
- kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne
- kompetencje informatyczne
- umiejętność uczenia się
- kompetencje społeczne i obywatelskie
- inicjatywność i przedsiębiorczość
- świadomość i ekspresja kulturalna.

Na podstawie: http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=478:kompetencje-kluczowe&id=97:materiay-dot.-edukacji-ekonomicznej&Itemid=1208

wyniesionych z realnej sytuacji (realne przedmioty, zdarzenia, role społeczne), ponieważ dziecko nie operuje jeszcze pojęciami abstrakcyjnymi, to fantazjowanie przygotowuje je na te „abstrakcyjne” operacje umysłowe, które zaczną być dla niego dostępne w okresie dorastania.

Rozwijająca się wyobraźnia pozwala dzieciom w wieku przedszkolnym zamieniać działania na rzeczywistych przedmiotach na działania „w myślach”. Najczęściej stosowana przez nie metoda rozwiązywania problemów – prób i błędów daje możliwość skrócenia czasu rozwiązywania problemu. Powoli zaczyna dzieciom wystarczać przypomnienie sobie

swoich doświadczeń lub wyobrażenie sobie czynności, których można próbować w danej sytuacji. Kilkulatki mają jeszcze problemy ze skupieniem się na rozwiązaniu problemu, dlatego często ich działania nie są do końca trafne.

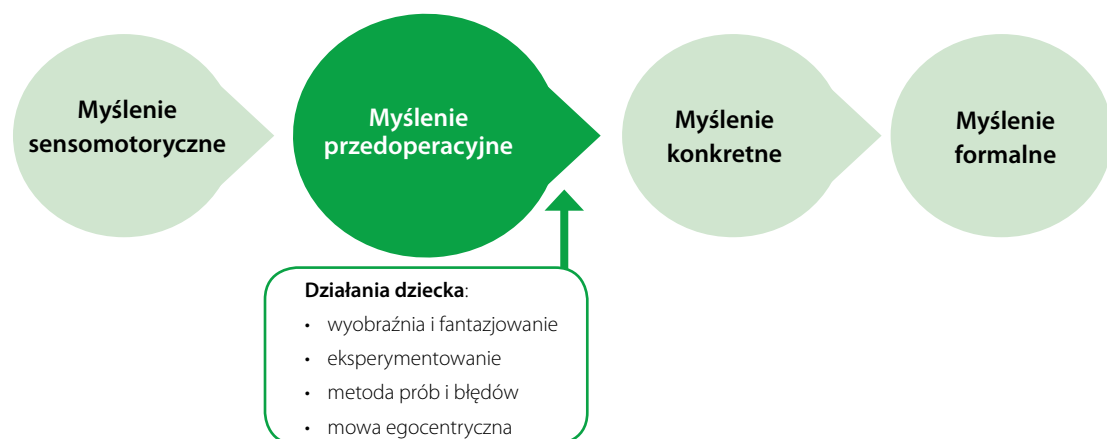
Inicjatywa w tworzeniu czy podejmowaniu zadań to kolejny cel, który kilkulatek musi osiągnąć w procesie edukacji. Rezultatem jest ukształtowanie się poczucia zaradności i sprawstwa – dziecko uczy się, jak być aktywnym uczestnikiem, a nie jedynie biernym odbiorcą życia rodzinnego czy zajęć w przedszkolu, a w dalszej perspektywie – w szkole i w pracy.

Rysunek 1. Cele edukacji w wieku przedszkolnym.

Ponadto w tym czasie u dziecka wzmacnia się motywacja wewnętrzna. Jest to tendencja do podejmowania działań już nie ze względu na gratyfikację zewnętrzną (uzyskanie nagrody, pochwały dorosłych) lub korzystne porównanie z innymi dziećmi, a ze względu na chęć poszerzania wiedzy i zdobywania kolejnych umiejętności i towarzyszące temu poczucie zadowolenia z siebie. W pierwszych latach nauki w szkole będzie to fundament rodzącego się poczucia kompetencji.

W perspektywie średniofalowej widać, że dziecko wyposażone w umiejętności świadomego, wewnętrznie sterowanego uczenia się chętnie zdobywa kolejne umiejętności szkolne i wykorzystuje je coraz częściej w sytuacjach pozaszkolnych, codziennych. Natomiast patrząc długoterminowo, dziecko, a potem już dorosły, przez całe życie dąży do dalszego samorozwoju i kształcenia – nie z nacisku zewnętrznego, a z własnych pobudek, czyli nowych zainteresowań, ambicji czy aspiracji.

Rysunek 2. Działania dziecka w wieku przedszkolnym związane z kształtowaniem myślenia.

Dziecko, realizując zadania, coraz częściej pracuje z myślą o celach, które stawia samo przed sobą, a nie jedynie o tych, które są stawiane z zewnątrz i wiążą się z określonymi oczekiwaniami wobec niego bądź z obietnicą nagrody.

Kształtowanie złożonych umiejętności porozumiewania się z otoczeniem

Komunikacja i mowa są nieodłącznym elementem rozwoju, jednak ze względu na związki mowy z myśleniem, umiejętnością rozumienia innych i siebie czy rozwojem mózgu edukacja w tym zakresie jest szczególnie istotna. Wiek przedszkolny jest okresem sensorywnym i pozwala na nauczenie dzieci efektywnych sposobów porozumiewania się i rozbudowanie ich słownika. Jest to ważne ze względu na formującą się kompetencję komunikacyjną – komunikowanie się mające na uwadze odbiorcę komunikatu. Dzieci w dalszym ciągu uczą się, jak „dogadywać się” z osobami dorosłymi (rodzicami, pracownikami przedszkola, dziadkami, sąsiadami), a jak z rówieśnikami (rodzeństwem, kuzynami, innymi dziećmi z przedszkola czy podwórka). Kompetencja komunikacyjna to również przyswajanie różnych kodów językowych – technicznego, podczas korzystania z TIK, formalnego/publicznego, dzięki udziałowi

w różnego rodzaju uroczystościach, potocznego w zabawie z kolegami.

Gratyfikacja wewnętrzna

Stan zadowolenia, przyjemności występujący po rozpoznaniu przez osobę, iż cel, do jakiego dążyła został osiągnięty.

Na podstawie: Reber, 2000, s. 237.

Odraczanie gratyfikacji

Sytuacja, w której gratyfikacja (nagroda zewnętrzna lub własne poczucie zadowolenia) zostaje odsunięta w czasie, zatem nie występuje od razu po osiągnięciu celu, trzeba na nią poczekać. Umiejętność odraczania gratyfikacji jest ważnym osiągnięciem rozwojowym etapu dzieciństwa. Z odraczaniem gratyfikacji mamy do czynienia np. w sytuacji rozwiązywania kilkuetapowego zadania, zabawy zespołowej z regułami czy gry, gdy nie wszyscy uczestnicy kończą ją w tym samym czasie i reszta musi na nich poczekać.

Motywacja osiągnięć

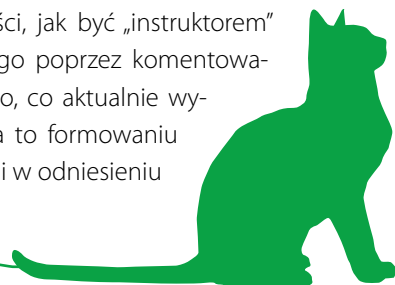
Osobisty motyw związany z potrzebą osiągnięcia zamierzonych celów i dążenia do sukcesu.

Na podstawie: Reber, 2000, s. 383.

Do 5 roku życia przypada czas najintensywniejszego kształtowania języka, dzięki czemu dzieci uczą się wykorzystywać mowę do komunikowania się z otoczeniem. Ucząc się formułowania coraz bardziej rozbudowanych zdań i wciąż wzbogacając swój słownik, coraz sprawniej porozumiewają się zarówno z rówieśnikami, jak i z dorosłymi.

Celem edukacji w wieku przedszkolnym jest więc kształtowanie mowy, która ma pełnić dwie ważne funkcje. Pierwsza z nich to funkcja komunikacyjna, dzięki której dziecko uczy się porozumiewać z innymi, zwracać się do rówieśników i dorosłych, odpowiadać i formułować pytania, a także opowiadać, czyli pełnić rolę narratora. Poprzez drugą funkcję mowy – intelektualną, przejawiającą się głośnym mówieniem do siebie, dzieci uczą się kontrolować własne zachowania

i utrzymywać na nich swoją uwagę. Zdobywają umiejętności, jak być „instruktorem” dla siebie samego poprzez komentowanie „na głos” tego, co aktualnie wykonują – sprzyja to formowaniu się samoregulacji w odniesieniu do uczenia się.

Dzięki kształtowaniu mowy dziecko jest w stanie przywołać z pamięci wcześniejsze doświadczenia (słowo bądź wyrażenie zastępuje realną sytuację, np. mówiąc „babcia”, dziecko nie odnosi się tylko do aktualnej sytuacji, ale potrafi już przywołać wspomnienia i sytuacje związane z tą osobą), a dzięki wyobraźni zaczyna zdobywać umiejętność stosowania wiedzy w przeszłości (wyobraża sobie konsekwencje swoich działań). Bezpośredni cel, jakim jest kształtowanie języka, daje długofalowy efekt w postaci bardziej dojrzałych form myślenia i rozwiązywania problemów.

Do celów edukacji przedszkolnej, związanych z nauką porozumiewania się z otoczeniem, należy również kształtowanie umiejętności przekazywania informacji w sposób

niewerbalny. Dzięki temu dzieci uczą się rozumieć i nadawać komunikaty w formie symbolicznej – poprzez gesty, mimikę, postawę ciała czy intonację. Wiek przedszkolny to także czas budowania podstaw umiejętności komunikowania się poprzez mowę pisaną, czyli czas przygotowania dziecka do nauki czytania oraz do nauki pisania.

Pod koniec wieku przedszkolnego dziecko zwykle już swobodnie porusza się w przestrzeni komunikacyjnej w roli nadawcy i odbiorcy, a za pomocą rozmaitych środków werbalnych i niewerbalnych umie realizować ekspresywną i impresywną funkcję mowy. Z punktu widzenia powodzenia w nauce szkolnej ważne jest opanowanie przez nie czterech grup umiejętności w zakresie komunikowania się:

Okres sensorywny w rozwoju

Czas w życiu człowieka, w którym oddziaływania środowiska wywierają silniejszy i bardziej znaczący wpływ na rozwój danego obszaru czy funkcji psychicznej niż w innych okresach – niż wcześniej i później.

Mowa egocentryczna

Jeden z etapów rozwoju mowy pojawiający się w wieku przedszkolnym. Dziecko podczas działania mówi do siebie na głos, instruując siebie. Stopniowo mowa egocentryczna zaczyna być zastępowana komentarzami „w głowie” – myśleniem.

Na podstawie: Jabłoński, 2007.

Umiejętność porozumiewania się bezpośredniego werbalnego (mówienie i słuchanie)

Zrozumiała komunikacja z innymi

Kontrola własnych zachowań i zachowań innych ludzi

Wsparcie dla procesu myślenia

Podstawy nauki czytania i pisania

Rysunek 3. Konsekwencje edukacji w zakresie umiejętności porozumiewania się.

1. umiejętność słuchania ze zrozumieniem
2. umiejętność mówienia w sposób zrozumiały dla różnych odbiorców
3. umiejętności grafomotoryczne jako podstawa nauki pisania
4. umiejętności kojarzenia znaku i znaczenia jako podstawa nauki czytania.

Ekspresywna funkcja mowy

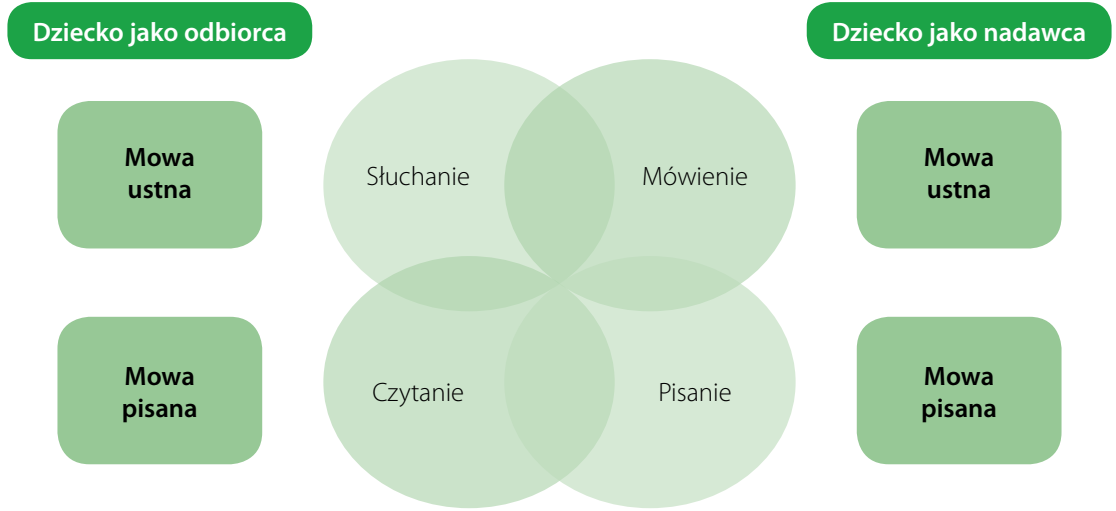
Informowanie odbiorcy o własnych lub grupowych emocjach, przekonaniach, poglądach, sądach i nastawieniach.

Impresywna funkcja mowy

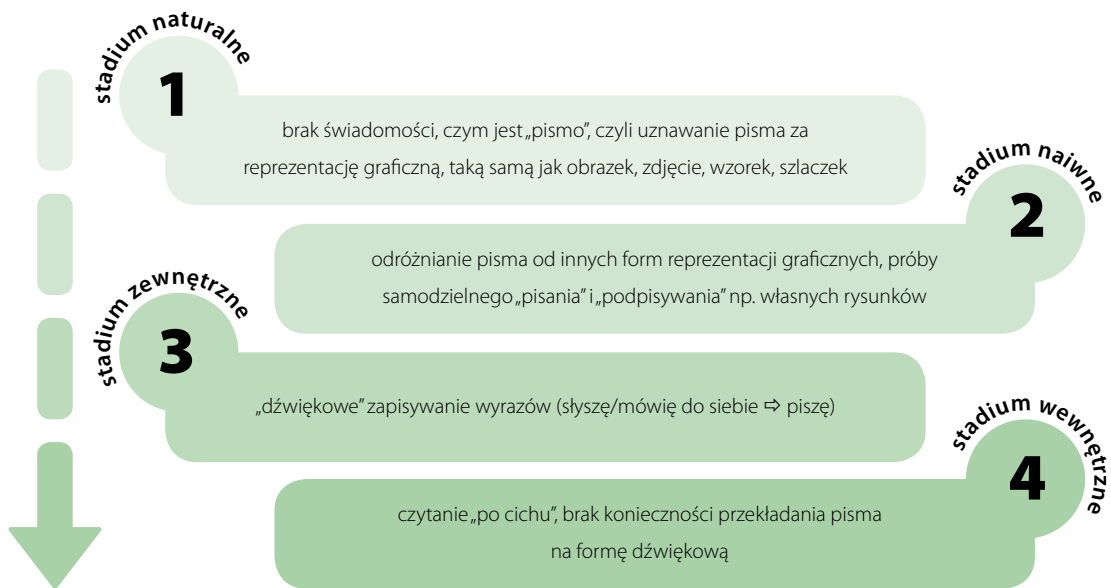
Wywieranie nacisku na odbiorcę za pomocą komunikatu w celu wywołania działań i/lub wpływania na stan mentalny czy emocjonalny odbiorcy.

Kształtowanie gotowości do pisania i czytania podczas edukacji przedszkolnej – domowej i instytucjonalnej – odbywa się stopniowo:

1. najpierw dziecko zaczyna być świadome tego, że „coś oznacza coś”, np. ma swój znaczek w szatni w przedszkolu, ten sam na swojej półce w sali i na teczce z rysunkami; widzi metki na swoich ubraniach z różnymi znaczkami, które mama uważnie ogląda przed praniem; w kolejce do lekarza babcia dostaje „numerek”
2. potem zaczyna rozumieć, że obecne wokół niego „znaczkki” (na dworcu, w sklepie, znaki drogowe) coś symbolizują – co wolno, a czego nie wolno, co należy zrobić, np. oznaczenie toalety dla osób z ograniczeniem sprawności, oznaczenie schodów, windy, zakazu wejścia, czerwony i zielony sygnalizator na ulicy; znaczkki/obrazki na proszku do prania, rysunkowe instrukcje obsługi różnych urządzeń, symbole produktów w sklepie
3. zaczyna odróżniać „znaczkki” od „pisma” (od liter) i „podpisuje” swoje rysunki albo „pisze”, np. wypełnia recepty w zabawie w lekarza czy pisze w dzienniku w zabawie w szkołę, gdy jest nauczycielem
4. pyta o kolejne litery – „jak to się czyta?”, „jak to się pisze?” – i samo zaczyna składać wyrazy, czyli „czytać” i „pisać”.

Rysunek 4. Cztery umiejętności komunikacyjne dziecka u progu szkoły.

Rysunek 5. Etapy nauki komunikowania się dziecka poprzez mowę pisaną.

Na podstawie: Jabłoński, 2007.

Kształtowanie umiejętności niezbędnych do rozpoczęcia nauki w szkole

Kolejnym celem edukacji w wieku przedszkolnym, prawdopodobnie najbardziej oczywistym i powszechnym w opinii społecznej, jest przygotowanie dziecka do nauki w szkole. Wymaga to od dorosłych – zarówno rodziców, jak i nauczycieli – przygotowania kilkulatek do pełnienia obowiązków ucznia, czyli:

1. poradzenia sobie z rozstaniem z rodziną, czasem także pozostania w świetlicy na kilka godzin
2. adaptacji w nowym otoczeniu fizycznym i społecznym przedszkola i innych instytucji
3. opanowania umiejętności działania i uczenia się pod kierunkiem dorosłego (nauczyciela)

4. współdziałania z innymi dziećmi w różnych sytuacjach, dbania o dobro grupowe
5. samodzielnego korzystania z już opanowanej wiedzy i umiejętności, używania ich w sytuacjach codziennych.

Dystraktory

Czynniki przeszkadzające w skupieniu uwagi. Mogą nimi być: hałas, temperatura zbyt wysoka lub zbyt niska, brak wystarczającej ilości światła do pracy, niewygodne krzesło, uczucie głodu, niewyspanie, silnie przeżywane emocje, poczucie zbyt krótkiego czasu na wykonanie zadania, różne myśli.

Na podstawie: Słownik języka polskiego PWN.

Dziecko we wczesnym wieku przedszkolnym działa natychmiastowo, podejmuje się działania „od razu” i „naraz”, często porzuca jedno działanie na rzecz drugiego, bardziej „kuszącego” w danej chwili. Opanowało już manipulację wieloma przedmiotami codziennego użytku i zabawkami, potrafi się nimi posługiwać, zna ich zastosowanie

(np. wie, że kiedy rzuci piłkę w odpowiedni sposób, odbije się ona od ziemi). Wciąż zdobywa wiedzę mimowolnie, poprzez różne doświadczenia i działania, w większości nieplanowane i spontaniczne.

WAŻNE...

Gotowość szkolna dziecka jako „kapitał początkowy”

Jaki jest kapitał osobisty dziecka:

- czym dysponuje dziecko „na starcie” szkolnym, jakie są jego zasoby?
- co jest mocną stroną dziecka, a z czym trudno mu sobie samodzielnie radzić?
- jakie ma braki, czego nie potrafi zrobić?
- jaki jest poziom rozwoju tych funkcji psychicznych, które są potrzebne do tego, aby pomyślnie radzić sobie z zadaniami szkolnymi?

- jakie są uzdolnienia dziecka i jego specyficzne zainteresowania?

Jaki jest kapitał społeczny dziecka:

- jaka jest gotowość rodziców do współpracy ze szkołą?
- jaka jest gotowość rodziców do pomocy dziecku, gdy sobie nie radzi?
- jakie są umiejętności rodziców w zakresie wspierania dziecka i pomagania mu?
- jakie są pozaszkolne kontakty dziecka z innymi dziećmi: rówieśnikami, dziećmi młodszymi i starszymi?
- jakie jest wsparcie dla rodziny w jej najbliższym otoczeniu?

Edukacja przedszkolna to czas na stawianie pierwszych kroków w nauce „kontroli poznawczej” własnego zachowania – dziecko powoli przechodzi ze stadium nauki spontanicznej, kiedy skupia się na samym procesie działania, do uczenia się reaktywnego, w którym ważny jest cel i kierunek działania. Stopniowo, przy pomocy dorosłego, uczy się, jak planować swoją aktywność i poszczególne działania, jak wytrwać, gdy pojawiają się trudności (wieża z klocków wciąż się przewraca). Uczy się też przewidywania konsekwencji danego zachowania („Co się stanie, gdy kopnę za mocno piłkę”).

Uczenie się spontaniczno-reaktywne

Typ uczenia się występujący u dzieci w wieku przedszkolnym. Polega na przejściu od spontanicznego, naturalnego, mimowolnego zdobywania wiedzy i umiejętności, ukierunkowanego przez wewnętrzne popędy i zainteresowania dziecka, do uczenia się pod kierunkiem nauczyciela według określonego przez niego programu. Etap wieku przedszkolnego jest czasem, kiedy dziecko stopniowo ma coraz większe możliwości uczenia się wg zewnętrznego programu, a elementy nauki mimowolnej są coraz rzadsze, choć nadal występują.

Dzięki stopniowo kształtującemu się i coraz silniejszemu nastawieniu na cel dziecko, podejmując próby rozwiązania jakiegoś problemu – początkowo w sposób typowy dla wieku przedszkolnego, czyli metodą prób i błędów – nie poddaje się, gdy wystąpią trudności, przeszkody na drodze do celu czy pojawią się liczne dystraktory.

Ta coraz silniejsza tendencja do osiągnięcia celu ma swoje podłoże rozwojowe – w drugiej połowie wieku przedszkolnego intensywnie rozwijają się podstawowe funkcje wykonawcze, czyli te funkcje psychiczne, które są odpowiedzialne za ukierunkowanie działania na cel.

Na podstawie: Wygotski, 1971.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Czemu służą funkcje wykonawcze?

Funkcje wykonawcze, odpowiedzialne m.in. za planowanie działań, ich organizację i przewidywanie ich konsekwencji, w wieku przedszkolnym dopiero zaczynają się kształtować – będą się intensywnie rozwijały aż do końca okresu dorastania. W perspektywie długoterminowej służą one wzrostowi samoregulacji działania oraz świadomego uczenia się, nie tylko w środowisku szkolnym. W wieku przedszkolnym budują się ich podstawy.

Cele kształcenia dzieci, które obejmuje *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego, dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego*, można uznać za konkretyzację celów edukacji, wywiedzionych z zadań rozwojowych okresu dzieciństwa.

Zarówno jedne, jak i drugie nawiązują do zdobywanych przez dzieci sprawności – ujmują je w perspektywie tego, co dzieci już potrafią oraz w perspektywie tego, czego będą się wkrótce uczyły, nie tylko w środowisku instytucjonalnym (w przedszkolu i szkole), ale także w domu i poza nim.

Z BADAŃ...

W ramach projektu *Badanie gotowości szkolnej 6-latków* sprawdzano umiejętności matematyczne dzieci, m.in. pod kątem operowania liczbami, znajomości figur geometrycznych i cyfr oraz znaków arytmetycznych (badania w 2006 roku).

1. Znajomość liczb i posługiwanie się nimi

- 76% dzieci poprawnie liczy w zakresie 1–20
- 37% dzieci poprawnie liczy dwójkami w zakresie 1–20
- 18% dzieci poprawnie liczy piątkami w zakresie 1–50 (!)
- 68% dzieci poprawnie liczy wspak w zakresie 11–1

- 54% dzieci poprawnie liczy dziesiątkami w zakresie 1–50.

2. Znajomość figur geometrycznych

- 80% dzieci poprawnie różnicuje podstawowe figury geometryczne (wielkość, kształt).

3. Znajomość cyfr i znaków arytmetycznych

- 88% dzieci poprawnie rozpoznaje wszystkie cyfry
- 75% dzieci poprawnie zapisuje wszystkie cyfry (najtrudniejszymi cyframi są: 5, 6, 8)
- 36% dzieci poprawnie rozpoznaje znaki arytmetyczne (<, >, +, -, =).

Na podstawie: http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/z6_final.pdf

Tabela 1**Zadania edukacji przedszkolnej w zakresie kształtowania umiejętności szkolnych**

Strefa aktualnego rozwoju	Strefa najbliższego rozwoju	Zadania edukacji przedszkolnej
<p>zasoby dziecka wchodzącego w wiek przedszkolny</p>	<p>kształtujące się w wieku przedszkolnym funkcje wykonawcze</p>	<p>działania rodziców w domu/rodzinie i nauczycieli w instytucjach edukacyjnych</p>
<ul style="list-style-type: none"> • dziecko potrafi skupić uwagę na krótki czas na wykonywanym przez siebie zadaniu • dziecko potrafi przez krótki czas powstrzymać się od wykonania danej czynności • dziecko okazuje różnego rodzaju emocje – pozytywne i negatywne, potrafi także rozpoznać je u innych osób 	<ul style="list-style-type: none"> • hamowanie reakcji • koncentracja uwagi • kontrola emocji 	<ul style="list-style-type: none"> • angażowanie dziecka w wykonywanie czynności krótko- i długotrwałych • ćwiczenie przetrutności i podzielności uwagi • nauka rozpoznawania emocji swoich i innych osób • nauka radzenia sobie z emocjami wywołanymi niepowodzeniem, powstrzymywania się od wybuchów złości, płaczu
<ul style="list-style-type: none"> • dziecko potrafi zaangażować się w to, co jest dla niego ciekawe, i daje szybką, natychmiastową gratyfikację • efektywna realizacja zadań krótkich, prostych, nieskomplikowanych • pamięć robocza dziecka w wieku wczesnoprzedszkolnym mieści 2–3 elementy 	<ul style="list-style-type: none"> • gotowość do poświęceń na rzecz nadrzędnego celu • pamięć robocza 	<ul style="list-style-type: none"> • nauka przewidywania konsekwencji danego działania, rozumienia związków przyczynowo-skutkowych • nauka podtrzymywania aktywności mimo porażek • nauka ukierunkowania działania na cel • nauka korzystania z różnego rodzaju wskazówek udzielanych przez dorosłych • ćwiczenie współpracy z innymi dziećmi, stawiania celów grupowych (np. „Naszym celem jest stworzenie mapy skarbów”)
<ul style="list-style-type: none"> • dziecko potrafi korzystać z prostych wskazówek osoby dorosłej • dziecko potrafi wykonać wyznaczone i „kierowane” przez dorosłego zadanie • dziecko ma pewne nawyki w zarządzaniu przestrzenią wokół siebie (np. jest nauczone odkładać zabawki do pudełka) • z pomocą dorosłego dziecko potrafi skończyć wykonywanie czynności 	<ul style="list-style-type: none"> • planowanie działania • inicjowanie działania • organizacja działań w czasie • organizacja działań w przestrzeni • elastyczność działania 	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc w stopniowym braniu odpowiedzialności za realizację wykonywanych zadań • nauka określania związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy dwoma różnymi wydarzeniami • nauka samodzielności w zarządzaniu przestrzenią wokół siebie oraz czasem wykonywanych zadań
<ul style="list-style-type: none"> • potrafi regulować potrzeby fizjologiczne 	<ul style="list-style-type: none"> • metapoznanie i samoregulacja 	<ul style="list-style-type: none"> • nauka wzbudzania refleksji nad wykonanym działaniem – „Jak doszliśmy do rozwiązania zagadki?”

Opracowanie: Anna I. Brzezińska, Joanna Matejczuk i Marta Molińska.

WARTO WIEDZIEĆ...

Cele kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym

1. Wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych im w codziennych sytuacjach i dalszej edukacji.
2. Budowanie systemu wartości, w tym wychowywanie dzieci tak, aby wiedziały, co jest dobre, a co złe.
3. Kształtowanie w dzieciach odporności emocjonalnej koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach, w tym także do znoszenia różnych niepowodzeń i porażek.
4. Rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, niezbędnych w poprawnych relacjach z innymi dziećmi i dorosłymi.
5. Stwarzanie warunków sprzyjających wspólnej i zgodnej zabawie oraz nauce dzieci o zróżnicowanych możliwościach fizycznych i intelektualnych.
6. Troska o zdrowie dzieci i ich sprawność fizyczną, zachęcanie do uczestnictwa w zabawach i grach sportowych.
7. Budowanie dziecięcej wiedzy o świecie społecznym, przyrodniczym i technicznym oraz rozwijanie umiejętności prezentowania swoich przemyśleń w sposób zrozumiały dla innych.
8. Wprowadzanie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiedzania się poprzez muzykę, małe formy teatralne i sztuki plastyczne.
9. Kształtowanie u dzieci poczucia przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz postawy patriotycznej.
10. Zapewnienie dzieciom szans na lepszą edukację poprzez wspieranie ich ciekawości, aktywności i samodzielności, a także uczenie tych wiadomości i umiejętności, które są ważne dla edukacji szkolnej.

Na podstawie: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku (poz. 977).

1.3. Właściwości dziecka w wieku przedszkolnym a sposoby kształcenia

Istnieje wiele sposobów kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym – nie można wskazać najskuteczniejszego, ponieważ to od dziecka oraz celu edukacji zależy, który jest odpowiedni. Ważne jest natomiast stosowanie tych, które pozwalają dostosować naukę do zmian rozwojowych dzieci i ujmować ich nauczanie w perspektywie krótko-, średnio- i długofalowej. Wiąże się to z przyjęciem tzw. orientacji na dziecko, widocznej w stałej obserwacji jego potrzeb i dostosowaniu sposobów

pracy do nich. Orientacji na dziecko przeciwstawia się tzw. orientację na program, której celem jest realizacja programu nauczania przedszkolnego.

Orientacja na program

Realizacja podstawy programowej jako głównego celu edukacji przedszkolnej.

Uwzględnianie wyłącznie perspektywy krótkofalowej – „tu i teraz” – z jednoczesnym pomijaniem gotowości dziecka do dalszej edukacji.

Wiąże się z koncentracją na słabych stronach dziecka, dążeniem do niwelowania deficytów, wyrównywania braków. To również „podział” grupy na dzieci zdolne, w które się „inwestuje”, i dzieci z trudnościami w uczeniu się, które się „wyrównuje”.

Sposoby nauczania kilkulatka powinny być dostosowane nie tylko do poziomu jego aktualnych zasobów, ale także do jego możliwości. Dostosowanie to polega na pobudzaniu naturalnych tendencji do dalszego rozwoju, czyli stawianiu takich wymagań, które nieco przekroczą aktualne możliwości działania dziecka, ale będą w jego za-

sięgu (da sobie radę z czyjąś pomocą), czyli znajdują się w strefie najbliższego rozwoju.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Jakiej pomocy potrzebuje uczące się dziecko?

Im większe wymagania i trudniejsze zadania dorośli stawiają przed dzieckiem, tym większą pomoc powinni mu zapewnić – ze swojej strony lub ze strony bardziej kompetentnego w danym obszarze rówieśnika.

Dobra pomoc, to pomoc:

- **naprowadzająca, a nie wyręczająca dziecko**
- **zachęcająca dziecko do poszukiwania rozwiązania, a nie dająca gotowe rozwiązanie i wymagająca naśladowania (imitowania działania dorosłego)**
- **obecna „na chwilę” i wycofująca się, gdy tylko dziecko „wpada” na rozwiązanie**
- **dyskretna**
- **niezawstydzająca.**

Przy projektowaniu sytuacji edukacyjnych dla dzieci między 2/3 a 5/6 rokiem życia bardzo ważne jest uwzględnianie ich aktualnych możliwości rozwojowych, szczególnie „kruchej” jeszcze uwagi dowolnej, która w pełni ukształtuje się dopiero w pierwszych latach szkoły podstawowej. Ze względu na fakt, że dziecko nie jest w stanie utrzymać uwagi na zajęciu czy zadaniu, które go nie interesuje, edukacja powinna przebiegać za pośrednictwem naturalnych aktywności dziecka bądź dotyczyć atrakcyjnej dla niego tematyki i mieć formę na tyle interesującą, by zmotywować dziecko do działania.

Wskazujemy trzy sposoby organizowania sytuacji edukacyjnych, które niezależnie od tego, czy są stosowane w domu, przedszkolu, klubie dziecięcym, czy w innym miejscu, są atrakcyjnymi i przynoszącymi efekty metodami pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. Są to: (1) eksperymentowanie, (2) zabawy i gry oraz (3) uczenie się poprzez udział w projektach.

Efekty edukacji w wieku do 2/3 lat są fundamentem pracy w wieku przedszkolnym. Zdobyte wcześniej w różnych okolicznościach umiejętności i wiedza określają metody pracy z dziećmi nieco starszymi.

Orientacja na dziecko

Realizację podstawy programowej ujmuje się jako środek do wspomagania rozwoju kompetencji kluczowych i samoregulacji z uwzględnieniem perspektywy krótko-, średnio- oraz długofalowej. To również koncentracja na mocnych stronach dziecka, dążenie do wzmacniania, modyfikowania i dalszego rozwijania zasobów osobistych i społecznych dzieci, „inwestowanie” we wszystkie dzieci – również te, które mają trudności w uczeniu się.

DO PRZEMYŚLENIA...

Kąciki zabaw w przedszkolu

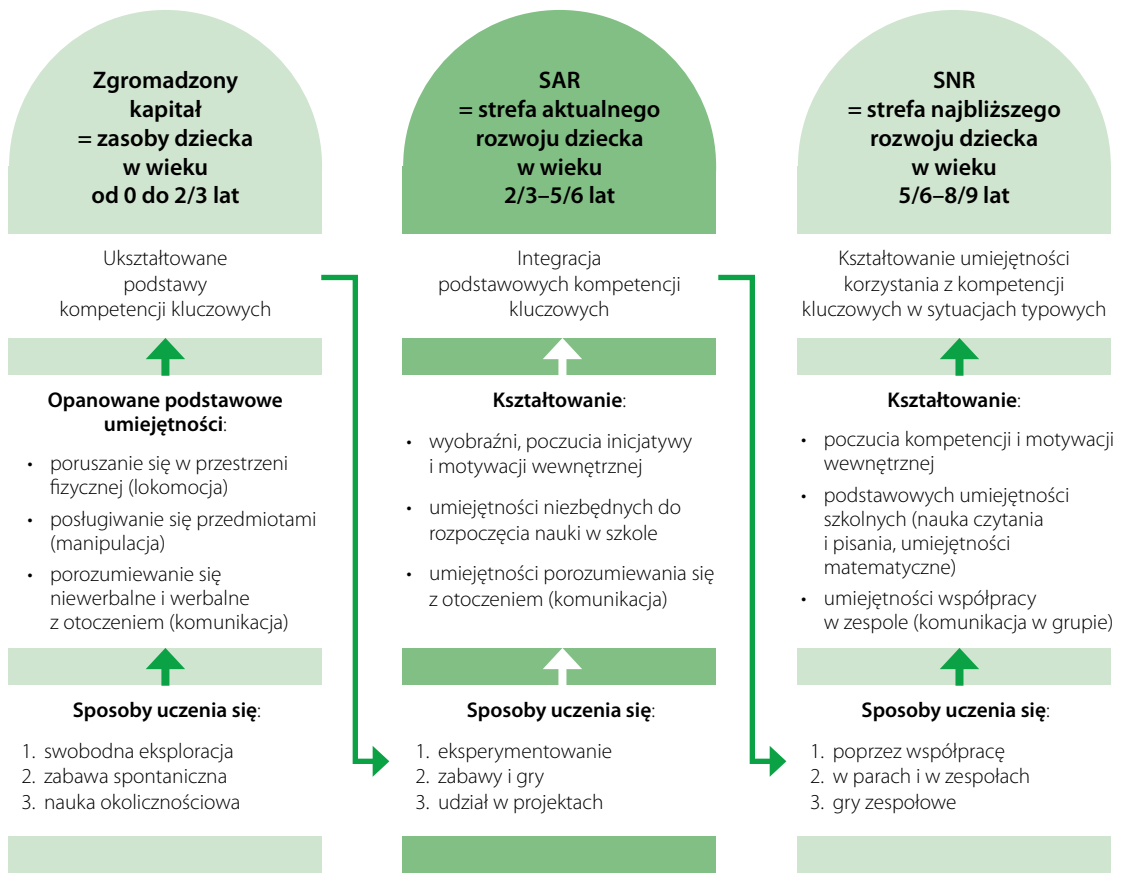
Opacznie rozumiane „tworzenie ofert edukacyjnych poprzez organizację środowiska” prowadzi do częstego w przedszkolach (i w domach dzieci także) błędem, którym jest tworzenie zbyt wielu różnych, i to „przebogatych”, kącików zabaw. To kącik z lalkami i akcesoriami niezbędnymi do zabawy „w dom”, mały „sklepik”, mały warsztat samochodowy, mała szkoła, poczta, lekarza i wiele innych.

Taka organizacja przestrzeni wygląda bardzo efektownie, jest kolorowa, wydzielona i dostosowana do możliwości fizycznych dzieci (małe krzeselka, lekkie zabawki). Dorośli często wkładają wiele wysiłku i pieniędzy w urządzenie „ładnych” kącików zabaw – kącików, które często służą bardziej dorosłym do realizacji ich celów niż dzieciom.

UWAGA !

„Zapraszanie” dziecka do gotowego już świata, urządzonego przez dorosłych, i do działania na miniaturowych replikach rzeczywistych przedmiotów tłumi rozwój jego wyobraźni i stawia je głównie w roli odtwórcy i odbiorcy cudzych pomysłów.

Rysunek 6. Obszary edukacji dziecka w wieku przedszkolnym.

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

Ekspertymentowanie

Jedną z najbardziej efektywnych metod kształcenia dzieci w wieku przedszkolnym jest eksperymentowanie. Polega na takiej organizacji otoczenia fizycznego i społecznego, która zachęci dziecko do „sięgania” po różne dostępne mu środki, aby rozwiązać jakiś problem. Dorośli, tworząc „oferty edukacyjne”, ukierunkowują zainteresowania dziecka, dzięki czemu mają kontrolę nad przebiegiem uczenia się dzieci. Jest to skuteczna metoda edukacji dla dzieci w wieku przedszkolnym z kilku powodów:

- kilkulatek mają naturalną tendencję do eksplorowania, chcą wszystkiego dotknąć, wszystko rozłożyć – złożyć, otworzyć – zamknąć, przewrócić – postawić – jest więc to metoda „przezroczysta” i „niezauważalna” dla dziecka, wykorzystująca jego naturalną potrzebę manipulacji i wielozmysłowego poznawania właściwości przedmiotów
- ćwiczy zdobywanie wiedzy i umiejętności metodą prób i błędów, która wspomaga myślenie, poprawiając jednocześnie koordynację wzrokowo-ruchową, niezbędną z kolei np. w nauce czytania i pisanie

- oddziałuje na wyobraźnię dziecka, dzięki czemu rozbudza i wzmacnia jego motywację wewnętrzną, a jednocześnie buduje poczucie wpływu na otaczającą dziecko rzeczywistość.

By przestrzeń eksploracji miała rzeczywiście walory edukacyjne, niezbędne jest zorganizowanie jej w sposób dla dzieci intrygujący, zachęcający do działania, ale jednocześnie dający możliwość różnego użycia znajdujących się w niej przedmiotów, niekoniecznie zgodny z ich podstawowym zastosowaniem (np. garnek jest do gotowania, ale może też być samochodem czy kapeluszem).

Nie ma potrzeby kupowania rozbudowanego stoiska dla „małego majsterkowicza” – wystarczą przedmioty codziennego użytku, zwykłe

klocki, koc, gazety, masa solna, patyki. Im dziecko jest starsze, tym „poważniejsze” możemy wprowadzać przedmioty w przestrzeń, w której przebywa.

Indywidualne i zespołowe zabawy z regułami i gry

Dziecko na początku wieku przedszkolnego zdobywa wiedzę w różnego rodzaju zabawach, które mają charakter udawany, są „na niby” (ang. *pretend play*). Dzięki nim dziecko rozwija wyobraźnię oraz twórcze myślenie – każdy przedmiot może stanowić zabawkę i „coś” udawać. Stopniowo dziecko uczy się włączać reguły do zabaw i czyni je w ten sposób grami, które podporządkowane są określonym zasadom.

CIEKAWOSTKA Z BADAŃ

Przedszkole wg koncepcji Marii Montessori

W Stanach Zjednoczonych przeprowadzono badania, które miały na celu porównanie czasu spędzanego przez dzieci w wieku przedszkolnym na aktywnościach „siedzących” w zależności od przedszkola: tradycyjnego i zorganizowanego wg koncepcji Marii Montessori. Podstawą badań były coraz większe problemy z nadwagą u coraz młodszych dzieci.

Przedszkola Montessori charakteryzują się swobodnym działaniem dziecka, które opiera się na naturalnej tendencji do poznawania w kontakcie z innymi ludźmi i środowiskiem. Co ważne, w przedszkolach Montessori nie ma tradycyjnych kolorowych zabawek, są natomiast przedmioty wykonane z tworzyw naturalnych, a dzieci spędzają czas głównie na zajęciach kreatywnych.

Czas aktywności ruchowej był mierzony za pomocą akcelerometrów, które 4-latkę nosiły przez całe dni, następnie sumowano wyniki.

Okazuje się, że w przedszkolach Montessori dzieci wykazywały się większą ruchliwością niż dzieci uczęszczające do tradycyjnych placówek, a co ważne, zależność ta była zauważalna również poza przedszkolem.

Badania pokazują, że rozwój dzieci i ich zdrowie zależą w dużej mierze od organizacji czasu i środowiska, w którym spędzają czas. Zachęcanie do samodzielnej eksploracji i proponowanie zajęć rozwijających różne zmysły daje efekty nie tylko na poziomie poznawczym, ale i fizycznym.

Na podstawie: Byun, Blair i Pate, 2013.

Zabawy i różnego rodzaju gry zręcznościowe, terenowe, planszowe, w karty, wreszcie gry komputerowe to dominująca aktywność kilkulatków, dzięki czemu w sposób naturalny mogą się czegoś nauczyć. Ze względu na liczbę uczestników, tę formę kształcenia można podzielić na dwie kategorie: (1) gry i zabawy zespołowe oraz (2) gry i zabawy indywidualne – obie są równie ważne w procesie kształcenia dziecka. W zależności od tematu przewodniego gry i zabawy mogą poszerzać wiedzę i umiejętności w różnych, bardziej specyficznych obszarach, np. posługiwania się ołówkiem, nożyczkami, utrzymywania równowagi, koncentracji, posługiwania się językiem obcym.

By zabawy i gry dawały pożądane efekty, konieczne jest, by były ograniczone regułami. Nadanie konkretnych ram działaniom dziecka uczy je dopasowywania się do zewnętrznych wymagań, co czasami wiąże się z silną kontrolą swoich impulsów

(z powstrzymaniem się) i przedkładaniem celów zewnętrznych nad swoje. Jednocześnie określając zasady gier i zabaw, musimy wskazać cel, który jest do osiągnięcia, bez tego cała aktywność zabawowa nie będzie miała charakteru edukacyjnego. Zabawa dla zabawy, bez określonego celu, jest typowa dla dzieci młodszych.

Co bardzo ważne, w pierwszych latach szkoły podstawowej dzieci muszą nauczyć się współpracy z innymi. Okres przedszkolny jest więc czasem, kiedy dziecko może przyzwyczaić się do bliskiej obecności rówieśników podczas wykonywania różnych zadań. Na początku, w wieku 2/3 lat, kontakty z bawiącymi się dziećmi są dość przypadkowe, z czasem dzieci bardziej świadomie angażują się we wspólne zabawy i zadania.

Zabawa, szczególnie grupowa, jest więc metodą, która pozwala dziecku oswoić się z obecnością

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Gry indywidualne – blaski i cienie

Indywidualne gry i zabawy są niezbędne dla prawidłowego rozwoju i kształcenia dziecka. Najczęściej polegają one na dochodzeniu do mistrzostwa w danej czynności czy dziedzinie, dziecko ma więc możliwość osiągnąć cel gry i nabyć w niej biegłości. Rodzi to jednak pewne ryzyko związane z brakiem zainteresowania zabawami z innymi dziećmi, gdzie nie zawsze jest się najlepszym, oraz brakiem zainteresowania inną tematyką czy sprawnością, w której zaczyna się „od zera” albo trzeba na kogoś – mniej sprawnego w jakimś obszarze – czekać.

W wieku przedszkolnym ważne jest nabywanie kompetencji i wiedzy w wielu obszarach, co pozwoli dziecku harmonijnie się rozwijać i z powodzeniem uczyć się w następnych latach. W związku z tym należy zachęcać dziecko do różnych gier, zwłaszcza tych, w których dziecko nie radzi sobie najlepiej.

innych dzieci i ze swoją rolą członka grupy – czasem dominującego, a czasem podporządkowanego woli innych. W związku z tym, czynnikiem ryzyka w procesie socjalizacji dziecka jest izolacja od rówieśników, zbyt częste przyzwalanie na samotnie spędzany czas, np. podczas grania na komputerze.

Ciekawym i wartym uwagi rodzajem gier są gry komputerowe i telewizyjne. Wbrew powszechnej opinii o marnowaniu czasu i dzieciństwa na te formy zabawy, mogą one również stanowić jedno z narzędzi nauczania dzieci między 2/3 a 5/6 rokiem życia. Zabawy „elektroniczne” mogą pełnić funkcję edukacyjną wtedy, gdy zachowana zostanie równowaga między czasem spędzonym przed komputerem a czasem poświęconym na tradycyjne zabawy, indywidualne i wspólne z innymi. Zabawy elektroniczne mają być dla dziecka raczej okazją do spotkania się z wirtualnym światem, a nie sposobem na spędzanie wolnego

czasu. Warto pamiętać także o tym, aby tematyka (treści) gier była dostosowana do wieku dziecka. Również w przypadku nabywania nowych umiejętności warunkiem powodzenia jest dobranie takich gier, które będą dla dziecka zrozumiałe, ale jednocześnie będą wymagać opanowania czegoś nowego. Warto jednocześnie pamiętać, że żadna, nawet najbardziej ciekawa i dostosowana do rozwoju dziecka gra komputerowa, nie zastąpi zabawy i nauki w sytuacji realnej i w świecie fantazji.

Uczestniczenie w zabawach i grach z regułami i granie to również nauka kooperacji i wspólnego dążenia do określonego w grze celu, dlatego tak ważne jest, aby przedszkolak korzystał z gier komputerowych razem z inną osobą – dorosłym bądź rówieśnikiem.

Nie można zabraniać kilkulatkom korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych

Z BADAŃ...

Zabawy w przedszkolu – swobodne czy „odgórnie” sterowane?

Przeprowadzono badanie nad wartością zabawy w dwóch grupach dzieci:

1. podczas swobodnych zabaw dzieci, organizowanych przez nie same, gdzie dobierały się same w grupy i bawiły się w to, co aktualnie je interesowało, a nie w to, co narzucał czy proponował im nauczyciel
2. podczas zabaw koordynowanych i monitorowanych przez nauczyciela, który zachęcał dzieci do wspólnej aktywności i nadawał jej strukturę i treść.

Okazało się, że dzieci bawiące się w grupie pierwszej przejawiały wyższy poziom równowagi

poznawczo-emocjonalnej aniżeli dzieci, których zabawy były koordynowane przez nauczyciela w przedszkolu.

Wnioski:

- warto pozwolić dzieciom na swobodę i inicjatywę w organizowaniu sobie zabaw oraz przestrzeni do nich potrzebnej
- samodzielna organizacja zabaw przez dzieci może być czynnikiem wspierającym rozwój poznawczy i emocjonalny, przyczyniając się tym samym do kształtowania się funkcji wykonawczych
- nauczyciel staje się w nich bardziej „mediatorem”, a nie „instruktorem”!

Na podstawie: Gmitrova i Gmitrov, 2003.

(TIK), jednak traktowanie tego sposobu spędzania czasu jako jedyne czy dominującego w ciągu dnia jest niewłaściwe. Brak ruchu i działania w realnej rzeczywistości nie zwiększy dojrzałości dziecka do szkoły. Same gry komputerowe zatem nie wystarczą, nawet jeśli będą dobrze dobrane. Jak łatwo zauważyć, dzieci i dorośli szybko „wciągają się” w gry i mimo iż nie czerpią z nich realnych korzyści, ćwiczą swoją sprawność grania, poświęcając na to dużo czasu, ponieważ zależy im na osiągnięciu celu tej zabawy. Ten silnie angażujący aspekt gier zaczyna być wykorzystywany m.in. w edukacji pod nazwą grywalizacja.

Uczenie się przez udział w projektach

Metoda projektu polega na połączeniu różnych sposobów zdobywania wiedzy przez dziecko:

1. eksploracja otoczenia, własne doświadczanie, eksperymentowanie i odkrywanie

2. samodzielne lub z innymi „konstruowanie” wiedzy i refleksja nad nią
3. przyswajanie wiedzy gotowej, „podanej” przez inną osobę lub znalezionej w Internecie, oraz przekładanie jej na rozwiązywanie problemów życia codziennego, także na typowe i nietypowe sytuacje. Metoda ta nie jest skierowana wyłącznie do przedszkoli czy innych instytucji, również rodzice mogą wykorzystać w domu ten sposób pracy z dzieckiem. W tym wypadku dodatkową ważną korzyścią dla obu stron jest wspólne i atrakcyjne spędzanie czasu.

W projektach dzieci pracują w grupach i indywidualnie, wykonują różne zadania i uczą się poprzez zabawy, wycieczki, prace plastyczne, rozmowy ze specjalistami z różnych dziedzin (sportowych, medycznych, związanych z typowymi i nietypowymi zawodami). Ponieważ często tematem projektu jest to, czym aktualnie dzieci się interesują (dinozaury, rozgrywki sportowe, gwiazdy, wikingowie,

Tabela 2
Rodzaj gier i zabaw a cele edukacyjne

Cel kształcenia	Gry i zabawy zespołowe	Gry i zabawy indywidualne
wyobrażenia i inicjatywa	<ul style="list-style-type: none"> • uczą rozpoznania granicy i oddzielania świata fantazji od świata realnego • ćwiczą decentrację, czyli umiejętność dostrzegania i rozumienia perspektywy innych osób 	<ul style="list-style-type: none"> • ćwiczą planowanie celów i działanie • budują motywację wewnętrzną do podejmowania aktywności • wzmacniają wytrwałość
komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • uczą efektywnej komunikacji (pierwsze negocjacje) • rozwijają komunikację niewerbalną (gestykulacja, mimika) • rozwijają kontrolę emocji 	<ul style="list-style-type: none"> • uczą myślenia poprzez mowę egocentryczną – komunikacja „z samym sobą” • rozwijają komunikację poprzez mowę pisaną (rysowanie, zabawa w czytanie)
umiejętności szkolne	<ul style="list-style-type: none"> • uczą czekania na swoją kolej • uczą odraczania gratyfikacji • pomagają przyzwyczaić się do obecności innych w trakcie wykonywania czynności • uczą współpracy 	<ul style="list-style-type: none"> • uczą wytrwałości • rozwijają koncentrację

opieka nad psem czy kotem, hodowla rybek), w sposób naturalny stają się one głównymi pomysłodawcami, inicjatorami i organizatorami aktywności, a nie tylko wykonawcami pomysłu dorosłego (nauczyciela czy rodziców).

Można powiedzieć, że dzięki projektom dzieci same siebie uczą, zaś dorośli pełni funkcję koordynatora działań, steruje procesami grupowymi, ale nie przekazuje „gotowej” wiedzy. Oczywiście, w wieku przedszkolnym dorośli koordynator zajmuje się również częścią organizacyjną, jednak daje dzieciom wiele swobody w wyborze tematu i określaniu rodzaju aktywności, którą podejmą.

Dzięki projektom dzieci nie tylko zdobywają wiedzę, dotyczącą danego zagadnienia, ale przede

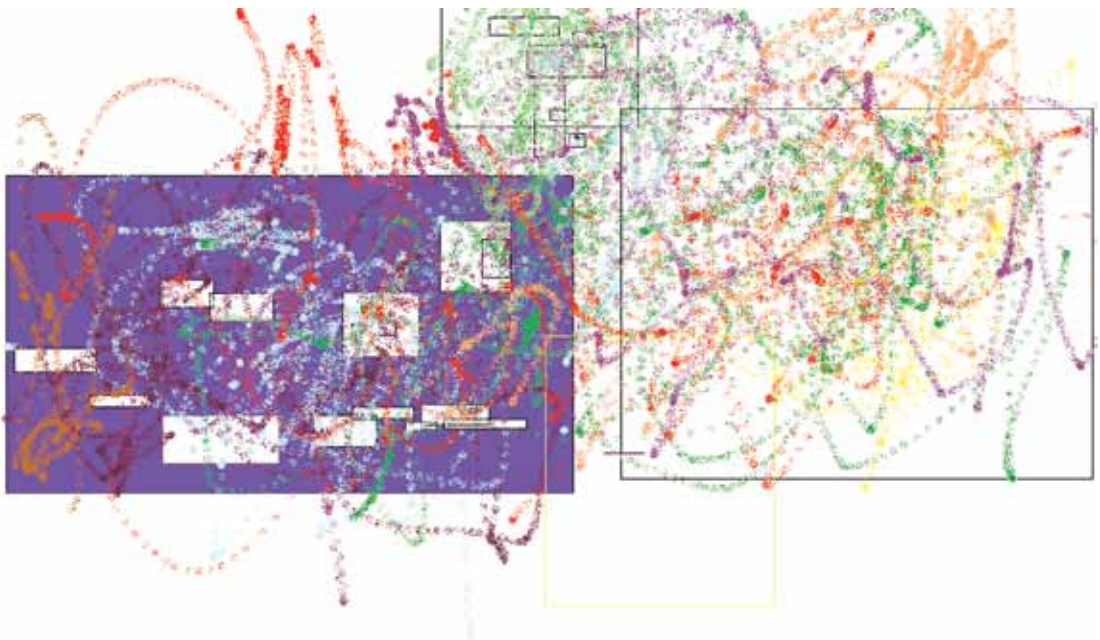
wszystkim nabywają umiejętności organizacji pracy: od zaplanowania czynności, poprzez jej zainicjowanie i podtrzymywanie, aż po zakończenie. Im młodsze dzieci, tym częściej osoba dorosła musi monitorować ich działania i przekazywać więcej wskazań, ukierunkowujących te działania bądź wspierających dzieci, gdy doświadczają trudności.

Metoda projektów w wieku przedszkolnym jest bardzo dobrym sposobem pracy z dziećmi, ponieważ pozwala

nauczycielowi obserwować organizację ich pracy zespołowej. Współpracując, dzieci trenują negocjowanie, a także gotowość do poświęceń na rzecz nadrzędnego celu – kiedy pracują nad wspólnym celem i dążą razem do jego zrealizowania.

Metoda projektów – warto wiedzieć więcej...

- Biblioteka Instytutu Małego Dziecka im. Astrid Lindgren w Poznaniu na stronie: www.imd.org.pl
- Materiały Fundacji Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komeńskiego w Warszawie na stronie: www.frd.org.pl

Michał Appelt, 5 lat, FORMA DLA KUBICY

DO PRZEMYŚLENIA...

Wycieczki edukacyjne

Wycieczki mogą wzbogacać projekty i, co bardzo ważne, nie muszą się wcale wiązać z obciążeniem materialnym przedszkola i rodziców dzieci. Czasami wystarczy rozejrzeć się po okolicy swojego miejsca zamieszkania i poszukać miejsc, które mogą być dla dzieci interesujące. To również świetna okazja dla dzieci do poznania własnego miasta czy wsi! I tak, kiedy projekt dotyczy żywności, warto odwiedzić pobliską piekarnię czy lokalną fabrykę słodczy. Podczas wycieczek dzieci mogą sprawdzić się w roli obserwatorów i reporterów poprzez dokumentowanie wydarzenia (przez telefony komórkowe, smartfony, tablety) oraz przeprowadzanie wywiadów z przedstawicielem danego zawodu.

WARTO WIEDZIEĆ...

Zmienność dzieci w zespołach projektowych

-
- Ważne jest, aby dzieci pełniły różne funkcje w projektach → korzystnie jest, kiedy za każdym razem dziecko sprawdza się w pełnieniu innej roli i realizowaniu innych obowiązków czy zadań – raz jest liderem, raz kronikarzem, a innym razem dyżurnym i odpowiada za utrzymanie porządku.
 - Dzieci bardzo lubią pracować ze swoją ulubioną koleżanką lub ulubionym kolegą → warto im pozwolić samodzielnie dobrać się w pary do pracy, ale też, i to jak najczęściej, dobrać je losowo – dzięki temu zdobywają umiejętności komunikowania się z różnymi dziećmi, nie tylko z tymi, które znają i z którymi „dogadują się” najlepiej.
 - Umiejętność współpracowania z innymi to umiejętność odnalezienia się zarówno w parze, trójce, jak i w grupie 5- czy 6-osobowej → dlatego cennym doświadczeniem dla dziecka jest organizacja pracy w grupach różnych pod względem liczebności – od 3 do 5–6.

NAJWAŻNIEJSZE...

1. Uczenie się dziecka w wieku przedszkolnym polega na działaniu zorientowanym wokół zabawy – daje to możliwość nabycia nowej wiedzy i umiejętności oraz wywiązywania się z obowiązków – pracy.
2. Cele edukacji dzieci między 2/3 a 5/6 rokiem życia uzależnione są od (a) celów długofalowych, które pozwolą im być w przyszłości świadomymi obywatelami i dojrzałymi ludźmi, dbającymi o własny rozwój, (b) średniofalowych, ułatwiających funkcjonowanie w całym procesie edukacji instytucjonalnej od szkoły podstawowej po szkołę ponadgimnazjalną, oraz (c) krótkofalowych, czyli skoncentrowanych na tu i teraz i związanych z realizacją aktualnych zadań rozwojowych.
3. Cele edukacji w wieku przedszkolnym dotyczą rozwijania funkcji komunikacyjnych, które potrzebne są w codziennym życiu w kontaktach z innymi, ale także wspierają procesy myślowe i inne funkcje psychiczne. Kolejnym celem jest rozwój wyobraźni, która związana jest z uczeniem się „poruszania się” w przestrzeni umysłowej – uczeniem się opanowywania wyobraźni i korzystania z niej również w celach edukacyjnych. Trzecim celem jest przygotowanie dziecka do szkoły, czyli wyposażenie go w kompetencje, które pozwolą mu pomyślnie się w niej zaadaptować i w efekcie realizować z powodzeniem obowiązki szkolne.
4. Cele krótkofalowe i zadania rozwojowe stojące przed kilkulatkami decydują o tym, jakie metody kształcenia będą stosowane. Metody te „wyznaczone” są przez ich aktualne możliwości (co dzieci już wiedzą i potrafią), ale i przez różne aspekty funkcjonowania znajdujące się w strefie ich najbliższego rozwoju (co dzieci mogłyby zrobić, gdyby im pomóc).
5. Najbardziej efektywnymi metodami pracy, które przeprowadzą dziecko od uczenia się spontanicznego w okresie wczesnego dzieciństwa do uczenia się reaktywnego we wczesnym wieku szkolnym, czyli pod kierunkiem innej osoby (pełniącej funkcję nauczyciela), są: (a) eksploracja i eksperymentowanie, (b) indywidualne i zespołowe zabawy z regułami i gry oraz (c) metoda projektów.

Kuba Osowski, 6 lat, RADOŚĆ

Kuba Wylegała, 5 lat, WALENTYNKA DLA ZUZI

2 Rozdział

Pułapki w edukacji przedszkolnej

2.1. Wprowadzenie, czyli o trudnościach w edukacji przedszkolnej

Czas między 2/3 a 5/6 rokiem życia to etap przygotowujący dzieci do nauki w szkole. W perspektywie krótkoterminowej jest to oswojenie z nową formą nauki, a w dalszej – z rytmem życia, w którym dziecko będzie funkcjonować przez najbliższych kilkanaście lat. Przed rodzicami i nauczycielami przedszkolnymi stoi więc niełatwe zadanie przygotowania dziecka najpierw do roli przedszkolaka, a potem do roli ucznia, ale także wyposażenia go w te kompetencje, dzięki którym będzie mogło zdobywać wiedzę również w sytuacjach pozaprzedzkolnych i pozaszkolnych, związanych z codziennymi aktywnościami.

Trudność polega na stworzeniu takich warunków, jakie pozwolą dziecku podejmować działania typowe dla wieku przedszkolnego, ale jednocześnie w sposób bardziej lub mniej pośredni wyposażą je w niezbędną w szkole wiedzę i umiejętności, także społeczne. Pułapki wynikają najczęściej z błędnych wyobrażeń i przekonań dorosłych dotyczących wieku przedszkolnego. Motywy działań opiekunów są słuszne i zasadne – chcą oni jak najlepiej dla dzieci. Świadomość możliwości popełnienia błędów jest bardzo ważna, ponieważ

wiek przedszkolny jest okresem w życiu człowieka, kiedy jego mózg bardzo intensywnie się rozwija, dzięki czemu pozwala „chłonąć” umiejętności i wiedzę na każdym kroku.

2.2. Słodka beztroska, czyli pułapka idealizacji

Jedną z trudności edukacji dzieci w wieku przedszkolnym wynika z błędnego podziału głównych działań człowieka w ciągu życia na trzy względnie niezależne obszary: zabawę, naukę i pracę. Otóż część osób ujmuje te kategorie całkowicie rozłącznie – według nich całe dzieciństwo charakteryzuje tylko i wyłącznie zabawa, następnie jest nauka, a na końcu, czyli po zakończeniu edukacji – praca.

Idealizacja dzieciństwa polega na przesadnym nacisku na zabawę, wynikającym z przekonania, iż jest to ostatni okres w życiu człowieka pozbawiony obowiązków, że „jeszcze się dziecko zdąży napracować, nasprzątać, namęczyć”. A przecież w wieku przedszkolnym zabawa oraz codzienne czynności są działaniami, które pozwalają kilkulatorkom wiele się uczyć i nauczyć. Zakres wiedzy zdobywany dzięki nim jest bardzo szeroki i nie obejmuje wyłącznie umiejętności szkolnych, takich jak czytanie czy pisanie. Czas „przed szkołą” jest więc ważnym momentem na naturalne przygotowanie „podstawy umysłowej” dziecka do wejścia w system edukacji.

Rozwiązaniem tej „pułapki koncepcyjnej” jest potraktowanie tych działań – i zabawy, i nauki, i pracy – jako powiązanych ze sobą, równoległych bądź uzupełniających się. Przez całe życie

Tabela 3
Dominujące formy aktywności w życiu człowieka

Dzieciństwo	Dorastanie	Dorosłość
ZABAWA	zabawa	zabawa
nauka	NAUKA	nauka
praca	praca	PRACA

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Konsekwencje idealizacji edukacji w wieku przedszkolnym

Działania dorosłych:

- brak wspomaganie dziecka w realizacji zadań rozwojowych, zostawienie rozwoju własnemu biegowi → „wszystko przyjdzie z czasem”
- ograniczanie możliwości zdobywania wiedzy → „jeszcze się zdąży nauczyć”, „teraz niech się bawi”
- wzbudzanie poczucia nieporadności i niekompetencji → „on sobie nie poradzi”
- wyobrażenia opiekuna na temat dziecka, że jest niedojrzałe do szkoły → „jeszcze jest za mały”, „jeszcze może robić, co chce; niech korzysta z okazji, póki może”
- izolacja od sytuacji trudnych – od sytuacji porażek, konfliktu o zabawki z innymi dziećmi, ponoszenia konsekwencji własnego zachowania → „jeszcze się nauczy, żeby nie niszczyć”, „babcia posprząta; mama to załatwi”.

Efekty po stronie dziecka:

- brak poczucia obowiązku, konieczności przestrzegania zasad i norm społecznych
- brak umiejętności zarządzania otoczeniem wokół siebie
- niepewność w nowych sytuacjach, szczególnie w obecności bardziej kompetentnych rówieśników.

aktywność człowieka obejmuje zabawę, naukę i pracę, jednak w zależności od wieku jedna z tych aktywności zwykle dominuje i pozwala rozwijać się dwóm pozostałym, bo tworzy dla nich swoiste „tło rozwojowe”.

Dzieci w wieku przedszkolnym uczą się i pracują poprzez zabawę, w zabawie i dzięki zabawie. Organizacja zajęć dzieci wymaga więc od dorosłych stworzenia takich warunków, w jakich będą mogły jednocześnie uczyć się poprzez zabawę (wprowadzanie nowych, coraz trudniejszych elementów, dodatkowych instrukcji) czy pracować – wywiązywać się z obowiązków (po zabawie sprzątam zabawki, układamy je w koszach, wycieramy wylaną wodę czy pomalowany stół).

Pracą dla dziecka może być porządkowanie swojej teczki z rysunkami, półki czy szuflady – dzięki temu uczy się ono nie tylko utrzymywać czystość, ale i dbać o swoje rysunki czy zabawki. Buduje w sobie także poczucie konsekwencji w działaniu oraz rozwija kompetencję samoregulacji – jeżeli kilka razy nie posprząta swojego kącika, nie może następnego dnia znaleźć tego, czego potrzebuje, i nie jest konieczna żadna zewnętrzna kara, by dziecko poczuło dyskomfort.

Im szerzej będziemy patrzeć na naukę i „pracę” dziecka w wieku przedszkolnym, tym łatwiej będzie nam zaproponować zajęcia, które wyposażą je w nowe umiejętności w sposób całkowicie naturalny, czyli w większości sytuacji edukacyjnych po prostu w zabawie.

2.3. Za mamusię, za tatusia..., czyli pułapka infantyilizacji

Drugą pułapką edukacyjną jest traktowanie dzieci jako niesamodzielnych, nieporadnych, umiejących niewiele i wymagających ciągłego wsparcia ze strony „wiedzących lepiej i więcej” dorosłych. Takie przekonania prowadzą do sytuacji, w których opiekunowie towarzyszą dziecku przez większość czasu, wykonując za nie różne obowiązki – od sprzątnięcia zabawek, przez karmienie i mycie zębów, po pilnowanie, by „nic mu się nie stało”.

Dorośli nie chcą przemęczać dziecka, co może wynikać z przekonania, iż potrzebuje ono tylko zabawy, może się obawiać, że samo nie wykona czynności poprawnie. Ponadto, często zezwolenie dziecku na to, aby samo próbowało zawiązać buty czy zapiąć guziki, powoduje, że na te czynności trzeba przeznaczyć więcej czasu, i w sytuacji, kiedy do wyjścia zostało kilka minut, kończy się to utratą cierpliwości ze strony opiekuna.

Warto rozpocząć „trening samodzielności” od sytuacji, w których jest dużo czasu na naukę wykonywania danej czynności. Ułatwianie dzieciom wykonywania czynności poprzez wyręczanie ich jest błędem, bo nie daje możliwości zdobywania wiedzy i umiejętności potrzebnych szczególnie na początku szkoły. Obniża też ich poczucie kompetencji. Czuwanie nad rozwijającą się samodzielnością dziecka, szczególnie młodszego, jest bardziej czasochłonne niż ułatwianie i wykonywanie zadań

za nie, dlatego warto wprowadzać czynności oparte na samodzielnym działaniu w sytuacjach spokojnych, kiedy jest na to czas i opiekun może poświęcić dziecku uwagę.

DO PRZEMYŚLENIA...

Przeszkoda w działaniu „mostem” do samodzielności dziecka?

Jeśli nie stawiamy przed dziećmi przeszkód lub je usuwamy, gdy pojawiają się w sposób naturalny, paradoksalnie zatrzymujemy ich rozwój. Dla dzieci w wieku przedszkolnym charakterystyczne jest działanie po linii najmniejszego oporu, czyli spontaniczne podążanie za swoimi pragnieniami, z koniecznością natychmiastowego ich spełnienia. Utrudniając dziecku dostęp do celu, wymuszamy znalezienie sposobu, który pozwoli zaspokoić odczuwaną potrzebę. „Przeszkodami” mogą być normy społeczne i określone warunki, które dziecko musi spełnić, jeśli chce iść do kolegi, albo ograniczony czas na gry komputerowe.

Mimo „niewygody” dorosłych i obawy przed błędami dziecka należy wymagać od niego samodzielności – brak oczekiwań nie motywuje go do działania, tym samym tłumiąc rodzącą się chęć i inicjatywę. Rodzi w nim przekonanie, że nie jest sprawcą własnych działań, a raczej osobą, na którą oddziałują dorośli, przez co osłabia lub nawet zatracza poczucie własnej autonomii, która jest osiągnięciem rozwojowym wyniesionym z wcześniejszych lat.

Pułapka infantyilizacji dotyczy również organizacji przestrzeni, w której żyje i uczy się kilkulatek. Wygląd jego pokoju, rodzaj i liczba dostępnych zabawek oraz rodzaje zabezpieczeń istniejących w domu – w ustalaniu tego wszystkiego dziecko powinno brać udział, a najczęściej decydują jedynie dorośli, „poza” dzieckiem, bo „ono jest za małe, nie ma o tym pojęcia”.

Kuba Osowski, 6 lat, MOJA RODZINA

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Konsekwencje infantyilizacji edukacji w wieku przedszkolnym

Działania dorosłych:

- opóźnianie rozwoju czynności samoobsługowych → „tak jest wygodniej”
- blokowanie rozwoju samodzielności i niezależności oraz związane z tym hamowanie inicjatywy dziecka → „jeszcze sobie zrobi krzywdę”
- nieprzygotowanie dziecka do nauki w szkole podstawowej → „on nic nie umie”.

Efekty po stronie dziecka:

- wytworzenie się poczucia wyuczzonej bezradności w wyniku ciągłego wyręczania dziecka → „nie poradzę sobie z pójściem do toalety bez mamy”
- problemy z rozwojem mowy, wynikające ze stosowania częstych zdrobnień, lub mówienie o sobie w trzeciej osobie: „Jasio idzie” zamiast „idę”, ponieważ tak do dziecka zwracano się w domu
- trudności w kontroli potrzeb fizjologicznych (pampersy), także głodu i pragnienia, kontrolowanie ich za dziecko → „na pewno teraz chce ci się siusiu”
- odbieranie przez dziecko zadań stawianych przez dorosłych jako trudnych, niemożliwych do zrealizowania
- strach dziecka przed innymi i niechęć do pozostawania w przedszkolu → „nieprzyjaźni obcy ludzie”
- wycofywanie się z kontaktów z innymi dziećmi oraz dorosłymi w sytuacjach trudnych → „nikt nie potrafi mi pomóc”.

2.4. Era małego inżyniera, czyli pułapka instrumentalizacji

Przeciwieństwem infantyilizacji i idealizacji i jednocześnie równie poważną pułapką edukacji dzieci między 2/3 a 5/6 rokiem życia jest sytuacja, kiedy dziecko już od najmłodszych lat jest

„specjalizowane”. Ten kierunek edukacji dzieci wynika z myślenia o wieku przedszkolnym wyłącznie jako okresie przygotowującym do szkoły i do przyszłego zawodu.

W ostatnich latach można zauważyć, że coraz więcej rodziców posyła dzieci na dodatkowe zajęcia,

a jednym z najważniejszych kryteriów wyboru przedszkola jest oferta zajęć fakultatywnych. Zdąrza się, że rodzice biorą pod uwagę również prawdopodobieństwo dostania się do określonej szkoły podstawowej czy gimnazjum.

Określając bardzo konkretnie kierunek zainteresowań dziecka, każdy rodzic ma na uwadze jego dobro, jednak często nie jest świadomy zagrożeń, jakie stwarza instrumentalne traktowanie wieku przedszkolnego i tym samym samego dziecka.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Konsekwencje instrumentalizacji edukacji w wieku przedszkolnym

Działania dorosłych:

- rozwój wyłącznie w wybranych przez dorosłych dziedzinach, zatem ograniczanie rozwoju dziecka na innych płaszczyznach → „nie będzie się bawił na podwórku, bo to mu wykształcenia nie da”
- brak czasu wolnego, którym dziecko mogłoby samodzielnie zarządzać → „jak nie będzie miał wolnego czasu, to nie będą mu głupoty do głowy przychodziły”
- ograniczony, kontrolowany przez dorosłych kontakt z rówieśnikami lub przebywanie w określonym środowisku → „lepiej, żeby się bawił z porządnymi dziećmi”
- porównania społeczne często są źródłem zawstydzania dziecka przez otoczenie, a odczuwany przez nie wstyd może hamować jego naturalną ciekawość i potrzeby poznawcze → „nie mógłbyś tak ładnie malować pędzelkiem jak inne dzieci?”

Efekty po stronie dziecka:

- samoocena dziecka kształtowana jest głównie przez pryzmat własnych osiągnięć w porównaniu z innymi dziećmi, a na skutek takiego porównywania i zawstydzania często jest niska i chwiejna → „jestem z ciebie dumna, bo w końcu robisz takie szlaczki jak Wojtek”
- brak akceptacji porażek i nieumiejętność radzenia sobie z nimi → „zawsze jestem najgorszy”.

DO PRZEMYŚLENIA...

Dla dużego i małego

Dodatkowe zajęcia dla dzieci zyskują, kiedy dziecko uczęszcza na nie ze swym rodzicem, dziadkiem, opiekunem – np. wspólnie uczą się hiszpańskiego, gry na instrumencie, gry w tenisa, jazdy konnej, tańca, malowania czy razem chodzą na basen. Uczą się wtedy współpracy, pomagania sobie, mogą się nawzajem motywować, ale i sprawdzać swoje osiągnięcia.

NAJWAŻNIEJSZE...

1. Pułapki w edukacji dzieci w wieku przedszkolnym są wynikiem błędnego myślenia (fałszywe przekonania) i błędnego wyobrażenia (zniekształcone spostrzeganie, np. przez pryzmat własnego dzieciństwa albo własnych ambicji i planów względem dziecka) dorosłych o tym okresie życia.
2. Można ich uniknąć, jeżeli podczas organizowania środowiska, w którym wychowuje się i uczy dziecko, weźmie się pod uwagę jego cechy rozwojowe, przede wszystkim chęć inicjatywy oraz dążenie do kontaktów społecznych z innymi dziećmi.
3. Dzięki rozwijającej się inicjatywie dziecko dąży do podejmowania i wykonywania coraz trudniejszych i bardziej skomplikowanych zadań. Warto więc stawiać przed nim te cele, które są „krok przed dzieckiem”, czyli raczej trudniejsze niż łatwiejsze.
4. Dziecko pragnie przebywać w grupie innych dzieci i zaczyna się powoli ze swoją grupą identyfikować – warto wziąć to pod uwagę przy organizowaniu czynności dzieci i pozwolić im pracować w grupach nad wspólnym zadaniem. Sukces grupowy jest tak samo ważny jak indywidualny!

Agata Starzec, 6 lat, ŁÓDKA

Basia Kędra, 6,5 roku, MAMA, TATA I JA

3 Rozdział

Edukacja w środowisku naturalnym

3.1. Wprowadzenie, czyli o uczeniu się w rodzinie

Edukacja większości dzieci w wieku przedszkolnym odbywa się w dwóch rodzajach środowisk. Są to dom rodzinny i jego najbliższe otoczenie oraz instytucje, takie jak przedszkola, kluby dziecięce itp. Ze względu na fakt, iż do 5 roku życia nie wszystkie dzieci uczęszczają na zajęcia zorganizowane, własny dom i związani z nim ludzie są najważniejszym otoczeniem wspierającym edukację dziecka w tym wieku. Drugim ważnym powodem podkreślenia roli rodziny i bliskich w kształceniu kilkulatek jest rodzaj wiedzy, którą w tym czasie nabywają, oraz sposób, w jaki tego dokonują. Sytuacje edukacyjnie znaczące w środowisku domowym to przede wszystkim sytuacje codzienne, w których dziecko,

kontaktując się i współpracując z dorosłymi i dziećmi, zdobywa nową wiedzę i nowe umiejętności.

Naturalne środowisko edukacyjne tworzą najbliżsi dziecku ludzie – rodzice, rodzeństwo, dziadkowie, znajomi rodziny i rówieśnicy z podwórka, oraz otaczający je świat materialny – dom i jego wyposażenie, najbliższa okolica (wieś/miasto), place zabaw i domy krewnych oraz znajomych rodziny. Daje to dzieciom nieustającą możliwość poznawania, głównie przez porównywanie. Aktywność dziecka w najbliższym otoczeniu pozwala mu zdobywać różne doświadczenia i w rezultacie samodzielnie konstruować w swoim umyśle wiedzę o tym otoczeniu.

Konstruktywizm społeczny

Koncepcja, według której uczenie się dziecka opiera się na jego aktywnym działaniu i samodzielnym poznawaniu najbliższego otoczenia, a nie na słuchaniu, biernym przyswajaniu i odtwarzaniu gotowych treści. Najbardziej efektywną drogą zdobywania wiedzy i umiejętności jest własne działanie i współdziałanie z innymi.

Na podstawie: Schaffer, 2007.

3.2. Środowisko fizyczne i społeczne rodziny jako „galeria ofert edukacyjnych”

Ze względu na występujące jeszcze dość często w wieku przedszkolnym uczenie się spontaniczne, organizacja środowiska, w którym dziecko zdobywa nowe kompetencje, jest szczególnie ważna. Różne elementy otoczenia przyciągają uwagę i „zapraszają” do działania, dzięki czemu dziecko się uczy. Mając więc na uwadze aktualne i odroczone cele edukacyjne,

mają być dzieci, to zachowanie równowagi między jej dostępnością dla nich bez udziału – lub z niewielkim udziałem – dorosłych a ich bezpieczeństwem fizycznym i psychicznym.

WAŻNE...

Środowisko fizyczne a rozwój dziecka

Podstawowy problem w organizowaniu i aranżowaniu przestrzeni fizycznej, której użytkownikami

mają być dzieci, to zachowanie równowagi między jej dostępnością dla nich bez udziału – lub z niewielkim udziałem – dorosłych a ich bezpieczeństwem fizycznym i psychicznym.

Tabela 4

Edukacyjne aspekty przestrzeni fizycznej i społecznej dzieci w wieku przedszkolnym

Środowisko	Miejskie		Wiejskie	
	Korzyści	Ograniczenia	Korzyści	Ograniczenia
<p>Fizyczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budynki, schody, windy • miejsca w przestrzeni publicznej: ulice, drogi, place, przystanki, przejścia • rodzaje nawierzchni, krawężniki • rodzaje zabezpieczeń (barierki) oraz znaki/sygnalizatory niebezpieczeństw 	<ul style="list-style-type: none"> • wiele różnie wyposażonych placów zabaw i miejsc zabaw w budynkach publicznych • miejsca zabaw projektowane z myślą o dzieciach, a więc bezpieczne • dostęp do „świata kultury i nauki” – kino, teatr, muzeum, wystawy, festiwale nauki, uniwersytety dla dzieci • przestrzeń przystosowana do potrzeb dzieci w miejscach i instytucjach publicznych 	<ul style="list-style-type: none"> • do wielu miejsc dziecko może wejść i przebywać tam tylko z dorosłym, a nie samo • liczne ograniczenia swobodnej zabawy („zakaz chodzenia po trawie”, „zakaz gry w piłkę”, „tu się nie rozmawia”, „tu nie wolno biegać ani jeść”) • przyroda znana dzieciom z wycieczek, np. do zoo, palmiarni, ogrodu botanicznego, skrawków zieleni w mieście (skwery, parki) bądź z filmów przyrodniczych 	<ul style="list-style-type: none"> • wiele różnych „naturalnych” miejsc do nauki i zabawy • większy obszar dostępny dziecku do samodzielnego i z rówieśnikami odkrywania, nauki i zabawy • naturalne, codzienne poznanie przyrody przez dziecko – w gospodarstwie, w ogrodzie, w lesie, na polu, na łące 	<ul style="list-style-type: none"> • brak lub niewiele miejsc zabaw specjalnie dostosowanych do potrzeb dzieci • brak lub niewielkie zróżnicowanie miejsc „zorganizowanych” dla dzieci i przystosowanych do ich potrzeb: kino, basen, hala sportowa, muzeum • liczne miejsca, do których dzieci mają nieograniczony, swobodny dostęp, ale które nie są bezpieczne (droga, gospodarstwo, prace w polu)
<p>Społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • liczba, rodzaj i zróżnicowanie instytucji użyteczności publicznej, których rodzina dziecka i dziecko mogą być klientami • samoorganizacja mieszkańców: festyny, „święto ulicy”, dożynki, wspólne prace, akcje charytatywne • zróżnicowanie zawodów, miejsc pracy, ról i zadań dorosłych 	<ul style="list-style-type: none"> • większa liczba instytucji użyteczności publicznej • większa różnorodność oferty kulturowej, w zakresie ochrony zdrowia, opieki i pomocy społecznej oraz edukacji – lepsze zaspokajanie potrzeb rodzin z dziećmi • więcej okazji do poznawania zasad i sposobu funkcjonowania instytucji przez dziecko • ciągły nadzór nad dzieckiem rodziców oraz opiekunów zajmujących się dziećmi pod nieobecność rodziców • większa kontrola instytucji nad rodziną/rodzicami 	<ul style="list-style-type: none"> • rozproszona odpowiedzialność instytucji pomagających rodzinom z dziećmi i dzieciom • anonimowość w mieście to potencjalnie wyższy poziom niebezpieczeństwa dla dzieci (nie ma kto im pomóc w sytuacjach zagrożenia) • w sytuacjach trudnych niewiedza lub obawa u dziecka przed zwracaniem się o pomoc do „nieznajomych dorosłych” • brak kontroli lub słaba kontrola społeczna/sąsiedzka nad rodziną/rodzicami • większe ryzyko nadużyć wobec dzieci przez obce im osoby 	<ul style="list-style-type: none"> • naturalne włączenie dziecka od niemowlęctwa w życie większej grupy, wspólnoty (rodzina i jej sąsiedztwo) • bezpieczeństwo dziecka wynikające ze znajomości sąsiadów rodziny – większa naturalna kontrola społeczna • naturalne uczenie się przez dziecko komunikowania się z osobami w różnym wieku w różnych okolicznościach • swoboda zachowania dzieci wśród osób w różnym wieku i w większych grupach • nauka pomagania w zróżnicowanych obowiązkach (nie tylko sprzątanie domu, ale pomoc przy pracach w polu i ogrodzie czy przy zajmowaniu się zwierzętami) 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielka liczba instytucji użyteczności publicznej w najbliższej okolicy • niewielkie zróżnicowanie instytucji użyteczności publicznej, czyli mniej okazji poznawania ich funkcjonowania przez dziecko • niewielkie zróżnicowanie oferty kulturowej, czyli mniej nowych kontaktów społecznych dla dziecka • mało okazji do poznania nowych osób w różnych zawodach czy rolach społecznych • mniejsza kontrola instytucji nad rodziną/rodzicami • ukrywanie nadużyć wobec dziecka z powodu „wstydu społecznego” („co powiedzą ludzie”)

Opracowanie: Anna I. Brzezińska, Marta Molińska i Aleksandra Ratajczyk.

trzeba zorganizować taką przestrzeń działania dla dziecka, aby umożliwiła zdobycie takiej wiedzy i opanowanie takich umiejętności, jakie będą niezbędne zarówno w klasie pierwszej i kolejnych latach nauki w szkole, jak i w późniejszym życiu. Organizacja i środowiska fizycznego, i społecznego powinna zatem uwzględniać aktualne możliwości dziecka i optymalne sposoby nauczania w tym wieku.

Wysokie walory edukacyjne ma nie tyle bogactwo, ile duże zróżnicowanie środowiska, w którym porusza się dziecko. Dzięki temu ma ono możliwość uczyć się rzeczy nowych i kształtować umiejętności z różnych dziedzin. Zróżnicowanie otoczenia dotyczy też przestrzeni fizycznej, tj. spędzania czasu w różnych miejscach, w swoim domu oraz domach znajomych i rodziny, na placu zabaw, w banku, na wsi, w mieście, w miejscach, gdzie jest możliwość obcowania z różnymi przedmiotami, różnym układem pomieszczeń, w których czasami trzeba się zachować inaczej niż w domu (np. obrotowe drzwi, wejście na kartę czy na wystukany kod, splukanie wody w toalecie w inny niż w domu sposób).

Różnorodność otoczenia społecznego wywiera ogromny wpływ na edukację dziecka, ponieważ inni ludzie mogą wносить nową i inną wiedzę niż rodzice i dorośli najbliżsi dziecku. Doświadczenia

w kontaktach z innymi kształtują i wzbogacają formy komunikacji dziecka z otoczeniem, a jednocześnie nowe, inne osoby również mogą być przewodnikami po świecie materialnym oraz symbolicznym świecie języka (znaczeń), który dopiero dziecko zaczyna odkrywać.

Warto więc zadbać o to, aby dziecko miało dostęp do różnych przedmiotów w swym otoczeniu. Zaintrygowane śrubokrętem będzie nim manipulować, wyobrażać sobie możliwe sposoby zastosowania i wdrażania ich w czyn, zadawać pytania i jednocześnie komentować swoje poczynania „samo do siebie”. Mowa egocentryczna oraz stosowanie, np. w zabawie, metody prób i błędów to charakterystyczne działania „umysłowe” w wieku przedszkolnym.

Z jednej strony należy więc dziecko angażować w działania wymagające użycia wyobraźni i tworzenia historii w zabawach „na niby”, a później w zabawach w rolę oraz zachęcać je do wykorzystywania w tych zabawach

różnych przedmiotów, także codziennego użytku. Z drugiej strony naturalne jest również, że dzieci pragną zabawek, które są kolorowe, świecące, grające, a co najważniejsze, mają je wszyscy koledzy i koleżanki z podwórka (są modne i trzeba je mieć). Paradoksalnie, dzieci wolą się bawić stworzoną przez siebie zabawką niż kupioną błyskotką.

Symboliczna funkcja języka

Funkcja powstała w toku rozwoju mowy, pojawiająca się już we wczesnym wieku przedszkolnym (w wieku 2/3 lat). Oznacza zastępowanie realnego wydarzenia lub przedmiotu słowem. Pojawienie się funkcji symbolicznej pozwala dziecku odnosić się do przedmiotów nieistniejących w teraźniejszości. Funkcja symboliczna języka jest związana z procesem zapamiętywania, przypominania i wyobrażania sobie. Np.: dzieci mogą rozmawiać i odnosić się (również emocjonalnie) do swojego ulubionego zwierzaka, mimo iż nie widziały go od dawna, zwierzę nie żyje albo go w ogóle nie było – zostało wymyślone.

Na podstawie: Jabłoński i Smykowski, 2007.

Metoda prób i błędów

Sposób dochodzenia do wykonania zadania charakterystyczny dla dzieci w wieku przedszkolnym. Kilkułatki nie potrafią jeszcze przeprowadzać operacji umysłowych, zatem muszą próbować wszystkich sposobów działania, które im przyjdą do głowy lub które podpatrzą u innych, oraz testować swoje pomysły na konkretnych przedmiotach, czasem wielokrotnie.

Warto, poprzez samodzielne wymyślanie zabaw i zabawek, wypracowywać w dzieciach przekonanie, że to nie modna zabawka umożliwia dobrą zabawę. Ważniejsze są dobre pomysły, twórcze wykorzystanie przestrzeni i przedmiotów oraz towarzystwo innych ludzi.

By zabawki i inne przedmioty wydawały się atrakcyjne i do tego pobudzały ciekawość dziecka, część z nich można chować, a po jakimś czasie znowu mu dawać. W otoczeniu dziecka mogą pojawić się następujące trzy rodzaje zabawek:

1. przedmioty codziennego użytku, które stają się zabawkami dzięki inwencji dziecka – te zabawki w największym stopniu rozwijają wyobraźnię dziecka i „ćwiczą” je w myśleniu abstrakcyjnym
2. zabawki-miniatury przedmiotów codziennego

użytku – ich posiadanie umożliwia zabawy w to, co robią dorośli

3. „prawdziwe” zabawki: misie, lalki, klocki.

Środowisko domowe to również obowiązki, które wypełniają domownicy. Takim domownikiem jest również dziecko, które adekwatnie do swoich możliwości powinno być włączane w życie i obowiązki rodziny. Kilkulatek, mając jakieś zadanie (wyprowadzanie psa na spacer, zmienianie mu wody w misce, karmienie rybek), buduje odpowiedzialną postawę i kształtuje w sobie takie kompetencje, jak cierpliwość, sumienność czy rezygnację ze swoich pragnień dla osiągnięcia nadrzędnego celu (np.

gdy musi przerwać zabawę i wyprowadzić psa na spacer albo nagle pomóc tacie w posprzątaniu kuchni, bo niechący potrącił garnek i wylał zupę).

Zabawa „na niby”

Pojawia się u dzieci już około 2 roku życia wraz z funkcją symboliczną języka, nie jest ściśle powiązana z rzeczywistością, bowiem przedmioty reprezentują to, co wyobrażą sobie dzieci.

Zabawa „w rolę”

Podczas zabawy dzieci nie tylko posługują się przedmiotami, wynajdując im nowe przeznaczenie, ale wymyślają na ten temat całe historie włącznie z postaciami. Przejawem zabawy w rolę jest wchodzenie w rolę: lekarzy, sprzedawców. W tego rodzaju zabawy dzieci zaczynają się angażować od około 4 roku życia.

Na podstawie: Schaffer, 2007.

WAŻNE...

Środowisko społeczne a rozwój dziecka

Bogactwo środowiska społecznego – od instytucji, przez naturalne wspólnoty i grupy sąsiedzkie, po kontakty indywidualne dziecka z ludźmi różniącymi się wiekiem, płcią, wykształceniem, zawodem, miejscem pracy, pozycją społeczną:

- tworzy liczne i zróżnicowane okazje do zdobywania nowej i modyfikowania już posiadanej wiedzy

- daje szansę opanowywania nowych umiejętności (dziecko uczy się przez obserwację, naśladowanie, dopytywanie)
- wspiera rozwój wyobraźni, fantazji, działań twórczych, bo daje dziecku nowe pomysły na „temat” zabaw (w co i jak się bawić)
- uczy różnicowania form komunikacji stosownie do adresata i okoliczności rozmowy
- w rezultacie – buduje gotowość szkolną dziecka w wymiarze poznawczym i społecznym.

CIEKAWOSTKA

Domowa manufaktura

Razem z dzieckiem można własnoręcznie stworzyć zabawki z różnych przedmiotów codziennego użytku, igły i nici. Przy okazji to trening twórczości, współpracy, koordynacji wzrokowo-ruchowej,

a także cierpliwości i utrzymywania koncentracji uwagi. A oto przykłady:

- ciuchcia z pudełek i szpilek od nici
- maskotki z filcu, waty, grochu, koralików
- pacynki ze skarpetek i rękawiczek
- wiatrak z patyka, kartek i szpilki.

Co ważne, obowiązki domowe to także szansa na zaspokajanie dziecięcej ciekawości – żmudna praca w ogrodzie z dziadkami jest dobrym sposobem na pogłębienie wiedzy o roślinach i przyrodzie. Dziadkowie opowiadają o tym, co w danym momencie robią, kiedy, jak i po co się podlewa kwiaty, i odpowiadają na wiele innych

pytań dziecka, które staje się coraz bardziej ciekawe odkrywanego właśnie kawałka świata przyrody. Dzieci uczą się także szacunku dla pracy i ludzi, którzy ją wykonują.

Warunkiem koniecznym efektywnego uczenia się dziecka w naturalnym otoczeniu jest oczywiście

SONDAŻOWNIA

Obowiązki dzieci w wieku przedszkolnym. Wypowiedzi rodziców z forum internetowego

- „Podlewanie kwiatków na klatce schodowej w bloku, ścielenie swojego łóżka, ścieranie kurzu z szafek (on chce, ale ja nie bardzo, bo potem wszystko wokół mokre), zmywanie naczyń na wakacjach (inicjatywa młodego). No i covieczorne sprzątanie zabawek, jeśli to można zaliczyć do «ekstra» obowiązków (u nas to norma praktycznie od początku)”. Jagabaga
- „Obowiązkiem mojego 2,5-latka jest sprzątanie zabawek po sobie, pilnowanie swoich rzeczy, jeśli je wynosi z domu, np. na plac zabaw – przed domem. Nie mówię już o obowiązkach w tym jego wieku priorytetowych – typu samodzielne jedzenie, ubieranie się i rozbieranie”. Aloiw1985
- „Mamy psa – czterolatek sypie karmę do psiej miski. I pamięta o tym”. Przeciwciało
- „Córka 4,5 roku: sprzątanie swojego pokoju + sprzątanie po sobie (talerzyki, sztuczce, wyrzucanie opakowań po jedzeniu, sprzątanie, gdy coś nabroi – pobrudzi, wyleje), kąpanie się, mycie, ubieranie, toaleta, higiena osobista, robienie sobie śniadania”. Anyx27

Na podstawie: http://forum.gazeta.pl/forum/w,566,100128361,,jake_obowiazki_domowe_dla_5_latka_.html?v=2

Tabela 5**Aspekty edukacyjne aktywności dorosłych wobec dzieci/z dziećmi**

Działanie dorosłego	Aspekty edukacyjne
<ul style="list-style-type: none"> wprowadzanie dzieci w świat obowiązków w domu czy wokół domu i konsekwentne egzekwowanie ich <p>Na przykład:</p> <p>sprzątanie po sobie; wnoszenie śmieci; podlewanie kwiatów; pomoc przy posiłkach; pomoc w pieleniu czy zamiataniu liści wokół domu</p>	<ul style="list-style-type: none"> nauka obowiązkowości i systematyczności oraz odpowiedzialności nauka odraczania gratyfikacji i czasowego rezygnowania z własnej przyjemności dla osiągnięcia nadrzędnego celu nauka organizowania działań w czasie nauka dostosowywania swoich działań do warunków w przestrzeni fizycznej nauka ujmowania wydarzeń w związkach przyczynowo-skutkowych
<ul style="list-style-type: none"> wykonywanie systematycznie razem z dzieckiem różnych „dorosłych” zadań, obowiązków, czynności <p>Na przykład:</p> <p>gotowanie; opieka nad młodszym rodzeństwem; pielęgnowanie kogoś w chorobie; dbanie o groby bliskich; generalne sprzątanie w domu</p>	<ul style="list-style-type: none"> wzmacnianie poczucia samodzielności i odpowiedzialności nauka typowych czynności domowych nauka podążania za wskazówkami dorosłego uczenie się cierpliwego czekania na efekt i odraczania w czasie osiągnięcia celu wzmacnianie tendencji do działania na rzecz dobra wspólnego
<ul style="list-style-type: none"> wprowadzanie dziecka w nowe kręgi społeczne <p>Na przykład:</p> <p>odwiedzanie dalekich krewnych; zapraszanie znajomych z pracy do domu; akceptacja chęci dziecka nocowania w domu kolegi lub u jego dziadków; korzystanie z każdej okazji, by dziecko miało kontakt z cudzoziemcami; nawiązywanie bliższego kontaktu z osobami, z którymi przypadkowo spędza się wakacje</p>	<ul style="list-style-type: none"> zdobywanie umiejętności odpowiedniego zachowania się w towarzystwie osób dorosłych i dzieci w różnych warunkach – bardziej i mniej znanych zdobywanie umiejętności efektywnego komunikowania się z różnymi osobami na różne tematy kształtowanie umiejętności decentracji podczas słuchania i włączania się w rozmowy osób dorosłych (odkrywanie przez dziecko, że każdy ma własny punkt widzenia) zdobywanie wiedzy na temat różnych zakątków własnego regionu, Polski i świata podczas słuchania i włączania się w rozmowy osób dorosłych i dzieci

zapewnienie bezpieczeństwa, w tym również przewidywalności zdarzeń w najbliższym otoczeniu. Przed opiekunami stoi więc niełatwe zadanie umożliwiania dzieciom zdobywania różnorodnych doświadczeń i jednocześnie zapewniania im podstawowego poczucia bezpieczeństwa.

3.3. Rodzice i inni dorośli jako nauczyciele

Nawet najlepsza organizacja i wyposażenie fizycznej przestrzeni wokół dziecka nie wniosą tyle do jego edukacji, ile kontakt z innymi ludźmi. Niezależnie od tego, jak wiele czasu spędzają z dziećmi i jak bardzo są tego świadomi, to rodzice, dziadkowie

i inni bliscy kilkulatkowi dorośli są głównymi postaciami w procesie edukacji dzieci między 2/3 a 5/6 rokiem życia. Poprzez spędzanie z dzieckiem czasu, wspólne zabawy, odwiedziny krewnych, zakupy i spacer, ale również przez wprowadzanie kilkulatka w świat obowiązków wzbogacają dziecięcy zasób wiedzy i umiejętności.

Dzieci na początku wieku przedszkolnego są spontaniczne, podążają za swoimi pragnieniami, które chcą natychmiast realizować. Jednym z ważnym zadań tego etapu rozwoju, przygotowującym do edukacji poza domem, jest nauczenie dziecka czekania na swoją kolej i odraczania gratyfikacji.

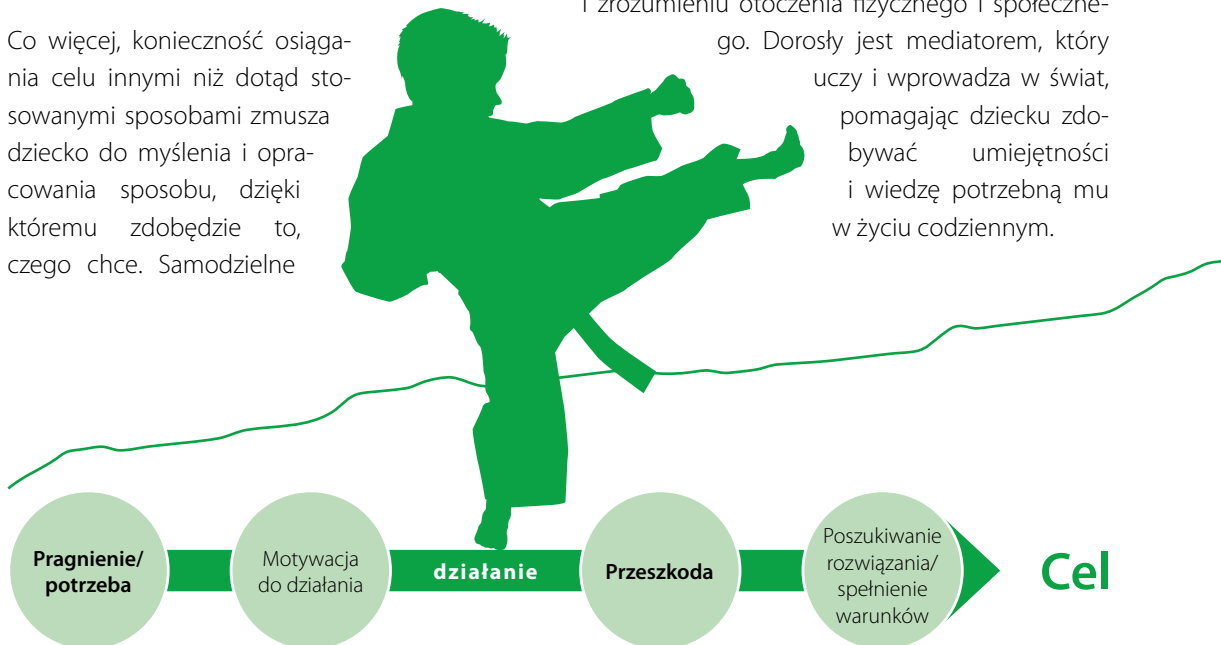
Najlepszym sposobem na to jest stawianie przed nim „przeszkód” w jego naturalnym toku działania – określanie zasad i warunków, które muszą zostać spełnione, aby dziecko mogło to działanie kontynuować. Takie sytuacje rodzą frustrację kilkulatek i zmuszają do „zapracowania” sobie na to, czego chce. Czasem dziecko może wręcz być agresywne, złościć się na osoby stawiające „przeszkodę”, jeśli jednak w poprzednich latach życia nawiązała się między nim a dorosłym więź pełna zaufania i poczucia bezpieczeństwa, te negatywne uczucia będą tymczasowe.

Wielu rodziców i innych dorosłych w sposób naturalny stawia dziecku pewne wymagania, np. w sytuacji, kiedy dziecko chce dostać jakiś przedmiot i mówi „daj”, dorosły często odpowiada „mówi się: proszę” – dziecko musi nauczyć się spełniać określony warunek, by osiągnąć cel. Jednym ze sposobów ćwiczenia się w radzeniu sobie z przeszkodami są gry planszowe, ruchowe, w karty czy nawet gry komputerowe.

Co więcej, konieczność osiągnięcia celu innymi niż dotąd stosowanymi sposobami zmusza dziecko do myślenia i opracowania sposobu, dzięki któremu zdobędzie to, czego chce. Samodzielne

dochodzenie do rozwiązania metodą prób i błędów, a także samodzielne poszukiwanie wskazówek i pomocy u innych, które kończy się sukcesem, buduje w dziecku poczucie celowości swoich działań i wzmacnia jego inicjatywę w podejmowaniu nowych wyzwań. Dzięki temu kilkulatek, przekonany o tym, że ma możliwość odnieść sukces, coraz chętniej będzie podążał w stronę nowych sytuacji i interesował się tym, czego nie zna. Mimo iż czasem łatwiej i szybciej jest wykonać jakąś czynność za dziecko, to jednak cierpliwość i konsekwencja dorosłych są kluczem do wykształcenia w dziecku poczucia samodzielności i pewności siebie, szczególnie w nowych sytuacjach.

Dorośli jako nauczyciele muszą zatem tak organizować przestrzeń działania dla dziecka, by w sposób mimowolny zdobywało wiedzę i kolejne umiejętności. Zgodnie z założeniami koncepcji upośrednionego uczenia się, dorosły występuje w roli pośrednika między dzieckiem a środowiskiem, jego rolą jest więc pomoc w poznaniu i zrozumieniu otoczenia fizycznego i społecznego. Dorosły jest mediatorem, który uczy i wprowadza w świat, pomagając dziecku zdobywać umiejętności i wiedzę potrzebną mu w życiu codziennym.

Rysunek 7. Stawianie przeszkód jako element rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym.

Tabela 6**Funkcje dorosłych w upośrednionym uczeniu się dzieci i ich konsekwencje**

Element systemu kształcenia dziecka według koncepcji upośrednionego uczenia się	Efekty upośrednionego uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym	Czynnik sprzyjający: zachowanie dorosłego jako efektywnego mediatora	Czynnik ryzyka: zachowanie dorosłego jako nieefektywnego mediatora
1. Intencjonalność i wymiana			
<ul style="list-style-type: none"> działania dorosłego są świadomie i intencjonalnie nastawione na wywołanie zmian w tym, jak dziecko odbiera i przetwarza informacje, oraz zmian w jego wyobrażeniach dorosły uważnie obserwuje dziecko i działa tak, aby za każdym razem otrzymywać od niego potwierdzenia, że rozumie ono sens jego działania 	<ul style="list-style-type: none"> nauka skupiania uwagi na dorosłym i na zadaniu wzmacnianie emocjonalnego zaangażowania się dziecka w wykonywanie danej czynności wzmacnianie wewnętrznej motywacji dziecka do działania 	<ul style="list-style-type: none"> działania dorosłego są zorganizowane, spójne i logicznie powiązane są dostosowane do rytmu działania dziecka, są atrakcyjne, przyciągają uwagę dziecka są elastyczne i zależnie od okoliczności zróżnicowane zmieniają się zgodnie z logiką działania dziecka 	<ul style="list-style-type: none"> incydentalność działań chaos, nieczytelność, brak powiązania i spójności w zachowaniu mało zróżnicowane sposoby przyciągania uwagi dziecka (np. mówienie za każdym razem „zobacz” albo głównie pokazywanie na coś palcem)
2. Upośrednianie znaczenia			
<ul style="list-style-type: none"> emocjonalne naznaczenie, czyli nadawanie specjalnej wartości różnym obiektom, ludziom, przedmiotom, zdarzeniom, sytuacjom, przyrodzie poprzez zachowania niewerbalne i werbalne 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie wrażliwości emocjonalnej dziecka kształtowanie stosunku dziecka do różnych obiektów i budowanie podstaw jego systemu wartości rozwijanie kompetencji komunikacyjnej dziecka (szczególnie funkcja ekspresyjna) wzbogacanie słownictwa poprzez pobudzenie wyobraźni do tworzenia metafor i porównań 	<ul style="list-style-type: none"> komentowanie tego, na co dziecko zwraca uwagę nazywanie sytuacji, zdarzeń, obiektów z użyciem różnych środków wyrazu używanie werbalnych i niewerbalnych zróżnicowanych form opisu sytuacji wyrażanie własnych ocen i opinii wraz z ich uzasadnieniem („nie podoba mi się to, bo...”) 	<ul style="list-style-type: none"> brak komentarzy lub komentarze nieliczne bądź mało zróżnicowane odnośnie tego, co spostrzeżę dziecko powstrzymywanie się od wyrażania własnych emocji nieujawianie własnych opinii

Element systemu kształcenia dziecka według koncepcji upośrednionego uczenia się

Efekty upośrednionego uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym

Czynnik sprzyjający: zachowanie dorosłego jako efektywnego mediatora

Czynnik ryzyka: zachowanie dorosłego jako nieefektywnego mediatora

3. Transcendencja

-
• przekraczanie aktualnej sytuacji/ wykraczanie poza nią, czyli według J. S. Brunera – wykraczanie poza dostarczone informacje• przekazywanie dziecku większej liczby informacji, aniżeli jest to niezbędne do zrealizowania danego zadania albo niż wynika to z aktualnej sytuacji	• pobudzenie ciekawości dziecka• kształtowanie jego zainteresowań• poszerzanie wiedzy dziecka o świecie i o sobie samym	• mówienie do dziecka podczas wykonywania różnych codziennych, nawet prozaicznych czynności• komentowanie tego, co się dzieje, z dodawaniem nowych informacji• rozmawianie z dzieckiem, gdy tylko jest taka okazja, o różnych sprawach• rozbudzanie ciekawości i wyobraźni przez opowiadanie różnych historii	• nieliczne rozmowy z dzieckiem podczas wykonywanych codziennych czynności• zdawkowe, rutynowe pytania do dziecka• lakoniczne odpowiadanie na pytania dziecka• brak komentarzy lub komentarze zdawkowe• pytania, na które dorosły sam udziela sobie odpowiedzi• w reakcji na pytania dziecka niechęć i zniecierpliwienie oraz odsyłanie do innej osoby
-

4. Upośrednianie poczucia kompetencji

-
• okazywanie dziecku swego zadowolenia i wyrazów uznania za wykonanie danej czynności poprzez różnego rodzaju pochwały (werbalne i niewerbalne)	• kształtowanie wysokiej, ale realistycznej samooceny• kształtowanie poczucia sprawstwa• wzmacnianie inicjatywy, rozwijanie pomysłowości dziecka• budowanie podstaw do mocnego, bo opartego na licznych rzeczywistych umiejętnościach, poczucia kompetencji	• zwracanie uwagi na efekt końcowy działań dziecka i jednocześnie na wysiłek włożony w jego osiągnięcie („tak się napracowałeś, ale warto było, co?”)• wiązanie wysiłku dziecka z efektem („jak się człowiek namęczy, to widzi efekt!”; „dobrze, że poszukałeś tego w Internecie, widzisz, jak się przydało”)• chwalenie dziecka za jego osiągnięcia na różne sposoby – werbalne i niewerbalne• używanie różnych rozbudowanych językowo zwrotów wyrażających uznanie dla dziecka• zwracanie uwagi na konkretne czynności (np. „zobacz, jak ładnie pokolorowałeś obrazek”, „ten szlaczek to całkiem dobry pomysł!”)	• brak pochwał albo rzadkie i ogólnikowe chwalenie dziecka• częste traktowanie osiągnięć dziecka jako „czegoś oczywistego” („co tu chwalić? Tak to powinno być zrobione”)• niezwracanie uwagi na wkład i wysiłek dziecka (np. mówienie „ale miałeś szczęście”, „udało ci się jak zwykle” albo „no, co za pech”) bądź chwalenie za wszystko, niezależnie od efektu wykonywanej czynności, „żeby dziecku nie było przykro”• używanie zawsze tych samych albo podobnych słów pochwały („dobrze to zrobiles”, „fajnie”, „no, no”, „super”)
-

Element systemu kształcenia dziecka według koncepcji pośredniego uczenia się

Efekty pośredniego uczenia się dziecka w wieku przedszkolnym

Czynnik sprzyjający: zachowanie dorosłego jako efektywnego mediatora

Czynnik ryzyka: zachowanie dorosłego jako nieefektywnego mediatora

5. Pośrednianie regulacji zachowania

- obserwowanie dziecka, gdy działa, i udzielanie mu wskazówek, jak należy/można coś zrobić, oraz demonstrowanie, jak można by to zrobić
- nauka korzystania z podpowiedzi/ wskazówek innej osoby jako podstawa nauki pod kierunkiem nauczyciela (dorosłego lub rówieśnika jako *tutora*)
- nauka zwracania się o pomoc i jednocześnie nauka odmawiania pomocy, gdy samemu daje się radę
- nauka elastycznego planowania swego działania i wprowadzania korekt do planu
- jasne i wyczerpujące wskazówki dawane krok po kroku tak, by w każdej chwili się wycofać, gdy tylko dziecko zaczyna działać samodzielnie i poprawnie
- włączanie się w tok działania dziecka tylko wtedy, gdy jest to konieczne
- częste naśladowanie tego, co robi dziecko – tuż obok niego, ale w jego rytmie – bez wyprzedzania
- zbyt krótkie i zdawkowe lub zbyt długie i zagmatwane wskazówki kierowane do dziecka
- mało prób modelowania zachowań dziecka – przewaga mówienia, jak coś zrobić, nad działaniem/ pokazaniem
- częste stosowanie zakazów i nakazów
- częste poganianie dziecka
- częste porównywanie z innym dziećmi w „celach motywacyjnych”

Na podstawie: Klein, 1994; Brzezińska, 2000; Schaffer, 2007.

Dorośli w oczach dziecka są autorytetami w wielu dziedzinach. Często więc właśnie do nich kilkulatki kierują pytania, które w wieku przedszkolnym są podstawowym i bardzo ekonomicznym sposobem zdobywania wiedzy. Dopiero teraz bowiem dzieci zaczynają świadomie interesować się różnymi zagadnieniami, a w związku z pojawiającymi się nowymi możliwościami komunikacyjnymi mogą pytać i, co szczególnie ważne, zastanawiać się nad tym, co usłyszą, oraz dalej wnikliwie dopytywać. Ten wysiłek intelektualny inwestowany przez dzieci w zrozumienie i utworzenie koncepcji omawianych z dorosłym zjawisk jest konieczny w procesie rozwoju zarówno myślenia, jak i komunikacji.

Zatem rodzice i inni dorośli, chcąc edukować dziecko w wieku przedszkolnym, muszą nie tylko odpowiadać na jego pytania, ale samemu zachęcać je do rozmowy, wyrażania własnego zdania, stawiania pytań, angażować w dyskusje. Dzięki temu zwiększają się kompetencje komunikacyjne, ale jednocześnie wzmacnia się poczucie inicjatywy i chęci wypowiedzenia własnego zdania na głos. Ta właściwość dziecka będzie bardzo pomocna w pierwszych latach nauki w szkole.

WARTO ZAPAMIĘTAĆ...

Jak sobie radzić z nadmierną ciekawością i dociekliwością dziecka?

Typowe dla dziecka w wieku przedszkolnym zachowania – takie, jak chęć dotknięcia płomienia świeczki, skakanie z wysokiego płotu, wpychanie pestki czereśni do nosa, „znęcanie się” nad muszką, owijanie psa szalikiem, pomalowanie kredensu kuchennego w kwiaty, zrobienie sukienki dla lalki z materiału odciętego z obrusa, szalone wyścigi samochodów w pokoju, w którym dziadkowie właśnie odpoczywają, bitwa na biurku brata, który musi przygotować zadanie domowe – mają dwie strony:

- dają okazję do nauczenia się czegoś nowego i przez to zyskania mocy w oczach własnych i innych osób
- często są to zachowania ryzykowne dla samego dziecka, bo mogą stanowić zagrożenie dla innych osób albo naruszać zasady i normy przyjęte w rodzinie, na podwórku i w miejscach publicznych.

Co mają zrobić rodzice ciekawego świata, pełnego fantazji i pomysłów, ruchliwego i wszędobylskiego dziecka?

Najgorszym sposobem jest zakazywanie albo radykalne karcenie dziecka. Po pewnym czasie z pewnością doprowadzi to do uspokojenia go, ale także ograniczy, a może nawet zahamuje, jego aktywność i pomysłowość.

Znacznie lepsze jest włączenie się w te działania – wejście do gry, podjęcie zabawy. Wtedy podsuwanie mniej szalonych pomysłów może być elementem zabawy i dziecko to zaakceptuje oraz, co ważniejsze, zrozumie. Inny sposób to wyraźne określenie tego, do której części przestrzeni dziecko ma w domu dostęp. Może to być kawałek ściany z naklejonym szarym papierem, część podłogi, może nawet jakiś mebel „tylko dla dziecka” (szafka nocna, niewielki stolik z szufladą). Ważne jest, by dziecko wiedziało, czego na pewno mu nie wolno – i trzeba mu o tym stanowczo przypominać, jednocześnie znajdując jakieś wyjście z trudnej dla niego sytuacji.

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

Rodzice, dziadkowie i inni dorośli odpowiadają więc za edukację dziecka w sposób:

- pośredni, czyli „koordynujący” – przez aranżowanie sytuacji sprzyjających edukacji, dbanie o zróżnicowanie środowiska i zapewnienie

dzieciom bezpiecznej przestrzeni do pracy, zabawy i nauki

- bezpośredni, czyli „mediujący” – przez zabawy z dzieckiem, rozmowy, poszerzanie jego wiedzy na temat świata oraz siebie, kształtowanie różnych umiejętności.

WARTO WIEDZIEĆ...

Jak rozmawiać z dzieckiem, aby uczyć je właściwej komunikacji z innymi ludźmi?

Pytania:

- Czy zastanawiamy się nad tym, w jaki sposób zwracamy się do swoich dzieci?
- Czy rozmawiamy z dziećmi, czy tylko do nich mówimy, przemawiamy, pouczamy je, krytykujemy, poprawiamy?
- Ile czasu codziennie spędzamy na słuchaniu tego, co dziecko ma do powiedzenia, na odpowiadaniu na jego pytania, na wysłuchaniu relacji z tego, co działo się w przedszkolu, w czasie wizyty u babci, co zdarzyło się w czasie ostatniej wycieczki do zoo czy zakupów w supersamie?
- Czy czytamy dziecku albo razem z nim, siedzącym na kolanach, przeglądamy książeczki, gazety, śledzimy palcem na mapie naszą wakacyjną wędrówkę?

Odpowiedzi:

- Rozmawianie z dzieckiem to okazja do poznania jego problemów, zmartwień i radości, ale też czas dla dorosłych – okazja do opowiedzenia o swojej pracy, przyjaciołach, trudnych sytuacjach, obejrzanym filmie, przeczytanej książce.
- W codziennej, a nie „od święta”, rozmowie można lepiej poznać dziecko, odkryć, co i ile wie i umie.
- Dobra rozmowa to wielkie wyzwanie – powściągnięcie swojej dorosłej sprawności językowej i zostawienie dziecku czasu i miejsca na jego wypowiedź.
- Im więcej mówi dorosły, tym mniej mówi dziecko, im opinie dorosłego są bardziej stanowcze i jednoznaczne, tym mniej pozostaje miejsca na opinie dziecka.
- Dobra rozmowa pozwala obu stronom lepiej się poznać i wzajemnie do siebie dopasować.

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

3.4. Rola rodzeństwa i rówieśników w edukacji dziecka

Ze względu na fakt, iż dzieci w wieku przedszkolnym nie potrafią dokładnie ocenić, kto w ich otoczeniu ma większe kompetencje, i że mogą zdobywać wiedzę i umiejętności praktycznie podczas każdej aktywności, rówieśnicy również biorą udział w tym procesie. Ich rola jest szczególnie ważna z perspektywy średniofalowej, kiedy myślimy o szkole, w której dzieci będą musiały współpracować z innymi.

Edukację rówieśniczą można podzielić na trzy rodzaje: (1) nauka od rówieśników, (2) nauka wspólnie z nimi oraz (3) nauka z ich pomocą. W wieku przedszkolnym stopniowo dochodzi do uspołeczniania zachowań dziecka oraz decentracji spostrzegania, co oznacza, iż dziecko przestaje uważać swój punkt widzenia za jedyny i zaczyna dostrzegać pragnienia i potrzeby innych dzieci. Jest to jeden z kluczowych czynników umożliwiających dzieciom świadomą i celową interakcję z rówieśnikami.

Dzięki temu można, podczas licznych wspólnych działań, poznawać świat i zdobywać wiele umiejętności w towarzystwie innych dzieci – rodzeństwa oraz rówieśników. Dzieje się to

głównie w zabawie, w której zaczynają się pojawiać wspólnie ustalone reguły – dzieci ich przestrzegają i pilnują siebie nawzajem. Widać to również w wykonywanych razem obowiązkach, kiedy to dzieci uczą się rozdzielać między siebie pracę i kontrolować jej efekty.

Rówieśnicy i rodzeństwo są znaczącymi dla edukacji dziecka osobami, ponieważ podczas wspólnego wykonywania czynności (zabawa i obowiązki) mogą się wiele nauczyć od siebie nawzajem. Uczenie się razem odbywa się w różnego typu codziennych, naturalnych sytuacjach i jest to najbardziej efektywna nauka współdziałania dla osiągnięcia jednego celu czy wspólnego dobra.

Tutoring rówieśniczy pojawia się w sytuacji, gdy dzieci przejawiają różny poziom kompetencji w wykonywaniu danego zadania. Jest to relacja pionowa, typowa dla powiązania typu ekspert–nowicjusz. Przejawia się w udzielaniu wskazówek i oferowaniu pomocy przez dziecko, które posiada większą wiedzę na dany temat, dziecku, które dopiero stawia pierwsze kroki w tym obszarze. To, przykładowo, wprowadzanie młodszych dzieci w różne zabawy i przekazywanie im reguł uczestnictwa w grach, a także prezentowanie, jak korzystać z danego przedmiotu czy bawić się jakąś zabawką albo jak korzystać z tabletu czy smartfonu.

Rysunek 8. Typy uczenia się wśród rówieśników.

Opracowanie: Anna I. Brzezińska.

Tabela 7
Nauka wśród rówieśników i rodzeństwa

Działania dzieci	Efekty edukacji
wspólne zabawy	<ul style="list-style-type: none"> • przechodzenie od myślenia egocentrycznego do decentracji – dostrzeganie potrzeb innych dzieci i nauka dostosowania czasu i miejsca pracy do ich potrzeb • zdobywanie umiejętności negocjowania („w co się bawimy”, „jak to robimy”) • nauka dzielenia się wspólnym dobrem – zabawkami, przedmiotami w sali, a także osobą nauczyciela • nauka inicjowania działań, wychodzenia z propozycją zabaw
wspólne obowiązki	<ul style="list-style-type: none"> • kształtowanie poczucia sprawstwa • wykazywanie się inicjatywą w porządkowaniu przestrzeni wokół siebie • zdobywanie poczucia skuteczności w działaniu • rozwój odpowiedzialności za siebie i innych
pierwsze sprzeczki	<ul style="list-style-type: none"> • zdobywanie kompetencji społeczno-emocjonalnych • zdobywanie umiejętności ujmowania wydarzeń w związkach przyczynowo-skutkowych („zabrałem zabawkę koledze, dlatego się złościł”) • nauka negocjowania
wspólne przedsięwzięcia (teatrzyki, wystąpienia przed rodzicami, dziadkami, konkursy muzyczne)	<ul style="list-style-type: none"> • kształtowanie poczucia przynależności do grupy rówieśniczej • kształtowanie poczucia, że jest się częścią przedszkola/swojej grupy • kształtowanie poczucia odpowiedzialności i lojalności • nauka gotowości do poświęcenia własnych pragnień na rzecz nadrzędnego celu

WARTO WIEDZIEĆ...

Po co inne dzieci?

Dziecko zdobywa wiedzę na temat siebie oraz świata na podstawie komunikatów od innych osób – również na temat tego, jak radzi sobie z daną czynnością. Rówieśnicy oraz rodzeństwo też mogą być pośrednikami między obszarami różnych umiejętności a dzieckiem. Wzajemne ocenianie z rówieśnikami lub rodzeństwem tego, jak udało się zrealizować daną czynność (rówieśniczy *feedback*), jest tak samo ważne dla dziecka, jak ocena ze strony osoby dorosłej.

Dzięki kształtującej się powoli umiejętności decentracji, czyli rozpoznawania i rozumienia punktu widzenia innych, dzieci w starszym wieku przedszkolnym (od około 4/5 roku życia) zaczynają coraz uważniej obserwować inne dzieci oraz własne rodzeństwo czy rodzeństwo

swoich koleżanek i kolegów z okolicy bądź przedszkola w wykonywaniu różnych codziennych czynności i naśladować je. Ważną rolę „dobrego modelu” może tu odegrać starsze rodzeństwo czy starsi kuzyni oraz koledzy z przedszkola.

Gabryś Sosnowska, 5 lat

Ola Świtła, 5,5 roku, SYRENKA

Katarzyna Wróblewska, 6 lat

NAJWAŻNIEJSZE...

1. Niezależnie od tego, czy dziecko chodzi do przedszkola (i od jakiego wieku), czy też pozostało w domu – z różnych powodów – aż do momentu rozpoczęcia nauki w szkole może się uczyć i zdobywać różne umiejętności potrzebne nie tylko w szkole, ale i w życiu, także już w wieku przedszkolnym.
2. Naturalne uczenie się w domu, od najbliższych to przede wszystkim asystowanie osobom dorosłym w codziennych obowiązkach – na zasadzie zabawy i „okolicznościowego” zaspokajania dziecięcej ciekawości.
3. Naturalne uczenie się w domu nie spełni jednak swej funkcji, jeśli:
 - dorośli nie będą wrażliwi na szybko zmieniające się potrzeby dziecka, szczególnie potrzeby poznawcze
 - środowisko fizyczne (domowe, okołodomowe i lokalne) będzie ubogie i mało zróżnicowane
 - kontakty dziecka z dorosłymi, rówieśnikami, dziećmi młodszymi i starszymi będą ubogie i niezróżnicowane
 - rodzina będzie się izolowała od dalszych krewnych, znajomych, sąsiadów, innych rodzin czy swego najbliższego lokalnego otoczenia
 - rodzina nie będzie korzystała ze wsparcia różnych instytucji w przypadku wystąpienia specjalnych potrzeb rozwojowych czy edukacyjnych u dziecka, spowodowanych chorobą, wypadkiem czy poważnym wrodzonym bądź nabytym ograniczeniem sprawności.
4. Wykonywanie obowiązków domowych przez dziecko – samodzielnie i we współpracy z dorosłymi i innymi dziećmi – jest niezwykle cenne ze względu na naukę odpowiedzialności, kształtowanie inicjatywy i działanie na rzecz wspólnego dobra, ale i ze względu na formującą się zdolność zarządzania przestrzenią wokół siebie i swoim czasem.
5. Dziecko zdobywa wiedzę i umiejętności również wśród i od rówieśników czy rodzeństwa, bo tylko dzięki innym dzieciom w młodszym, podobnym i starszym wieku może opanować umiejętność współpracy – czekania na swoją kolej, odraczania gratyfikacji, dzielenia się, wymiany, wzajemności i lojalności, negocjowania oraz zespołowego dążenia do wykonania zadania, a także działania dla osiągnięcia jednego wspólnego celu czy wspólnego dobra.

4 Rozdział

Edukacja w środowisku instytucjonalnym

4.1. Wprowadzenie, czyli o nauce przez zabawę w przedszkolu

Dla większości dzieci przedszkole jest pierwszą instytucją edukacyjną. Wejście do niej jest wyzwaniem zarówno dla dziecka, jego rodziców i dotychczasowych opiekunów, jak i nauczycieli przedszkolnych i całego przedszkola jako instytucji. Dlatego mówiąc o gotowości dziecka do przedszkola, a ściślej – o jego gotowości do adaptacji w nowym środowisku, jakim jest przedszkole, należy mieć także na uwadze gotowość przedszkola na przyjęcie dziecka – takiego jakim jest, z indywidualnym bagażem doświadczeń, różnymi opanowanymi i nieopanowanymi umiejętnościami. Poziom dopasowania przedszkola do potrzeb dziecka to podstawowy warunek jego pierwszego sukcesu edukacyjnego i tego, by dziecko miało pozytywny obraz pierwszej w jego życiu instytucji edukacyjnej, która jest też pierwszym szczeblem w systemie edukacji.

Uczenie się dziecka między 2/3 a 5/6 rokiem życia ma charakter mimowolny, a gotowość do uczenia się reaktywnego, czyli pod kierunkiem innej osoby (nauczyciela, bardziej kompetentnego rówieśnika), dopiero zaczyna się kształtować. Oznacza to, iż uczenie się przedszkolaka opiera się na doświadczaniu i poznawaniu przez eksplorację otoczenia oraz na eksperymentowaniu z przedmiotami przede wszystkim podczas zabawy. Jest to wielkie i trudne wyzwanie zarówno dla instytucji przedszkola, jak i dla nauczycieli.

4.2. Rola i zadania nauczyciela edukacji przedszkolnej

Do momentu pójścia do przedszkola dziecko miało styczność z dorosłymi w osobach rodziców, krewnych czy sąsiadów. Teraz spotyka się z nową „ważną osobą dorosłą” – nauczycielem wychowania przedszkolnego. Pełni on trzy ważne funkcje w życiu dziecka:

1. jest pierwszym formalnym edukatorem dziecka, osobą przekazującą mu wiedzę „gotową” bądź umożliwiającą samodzielne jej zdobywanie i konstruowanie oraz osobą pośredniczącą między dzieckiem a poznawanym przez nie światem
2. jest pierwszym formalnym wychowawcą, który modeluje różne zachowania dziecka nie tylko zgodnie z pewnymi ogólnymi normami społecznymi, ale także zgodnie ze statutem czy regulaminem przedszkola
3. jest kolejnym w życiu dziecka opiekunem, który zapewnia mu poczucie bezpieczeństwa psychicznego i zaspokaja inne ważne dla jego prawidłowego rozwoju potrzeby.

Aby kilkulatek mógł wejść w owocną dla niego relację z nauczycielem, musi mieć poczucie bezpieczeństwa w przedszkolu. Dlatego tak ważne jest, aby w pierwszych dniach uczęszczania nowych dzieci do tej placówki nauczyciel zapoznał się z każdym z nich i ich rodzinami indywidualnie, a nie jedynie z całą grupą dzieci czy grupą rodziców.

Do przedszkola przychodzą dzieci ze środowisk rodzinnych o bardzo dzisiaj zróżnicowanym podejściu do nauki, szczególnie do wczesnej nauki. Niektórzy rodzice preferują nauczanie dzieci od pierwszych miesięcy ich życia, np. osłuchują

dziecko z językami obcymi czy utworami muzyki klasycznej, prezentują litery i cyfry, zapisują na naukę pływania już w wieku niemowlęcym. Natomiast inni uważają, iż na „wszystko przyjdzie pora”, i przekazują to zadanie nauczycielom w przedszkolu.

Bardzo ważna jest świadomość nauczycieli w przedszkolu, że każde dziecko wchodzi w środowisko instytucjonalne z innymi doświadczeniami życiowymi i edukacyjnymi: do przedszkola trafiają dzieci „przestymulowane” i nadmiernie „wyćwiczone” w jakimś obszarze, dzieci rozwijające się harmonijnie i optymalnie, dzieci zaniedbane,

nieleczone, doświadczające przemocy w rodzinie bądź poza nią, a także te, które przeżyły śmierć bliskiej osoby czy mają za sobą inne trudne życiowe doświadczenia.

Aby odpowiednio dostosowywać treści i metody pracy do grupy dzieci o tak zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, nauczyciel musi prowadzić stałe monitorowanie ich funkcjonowania – mocnych i słabszych stron, tego, co dzieci już potrafią, a także tego, co jest w strefie ich najbliższego rozwoju i wymaga określonej pomocy ze strony dorosłego.

SONDAŻOWNIA

Oczekiwania rodziców wobec przedszkola

TNS OBOP przeprowadził w roku 2013 badania dotyczące oczekiwań rodziców wobec przedszkola:

- 46% rodziców uważa, że rolą przedszkola poza edukacją jest również kształtowanie osobowości dziecka, a najważniejszy jest rozwój twórczego myślenia
- 43% rodziców uważa, że nauka szacunku dla drugiego człowieka jest kluczowym zadaniem przedszkola
- 37% rodziców twierdzi, że najważniejsze jest rozwijanie indywidualnych zdolności dziecka
- 37% rodziców uważa, że w przedszkolu nauka odbywa się przez zabawę.

Ostatni punkt budzi niepokój, ponieważ może świadczyć o tym, że w przedszkolu rzeczywiście dzieci nie uczą się przez zabawę lub że rodzice nie wiedzą, jak wygląda nauka w przedszkolu.

Na podstawie: <http://dobra-mama.pl/informacje/wyniki-badania-tns-obop-dobor-przedszkola-na-podstawie-programu-edukacyjnego-jako-gwarancja-sukcesu-szkolnego-dzieci-szkrabki-2013.html>

4.3. Organizacja fizycznego i społecznego środowiska uczenia się w przedszkolu

Dzieci uczą się mimowolnie poprzez poznawanie swojego otoczenia w naturalnych, codziennych sytuacjach. Początkowo jest to najbliższa i niewielka przestrzeń, ale w miarę rozwoju sprawności ruchowej (rozwoju lokomocji) dziecko odkrywa samodzielnie lub przy pomocy innych coraz więcej w coraz dalszym otoczeniu.

Dzieci w wieku przedszkolnym są zarówno odkrywcami środowiska fizycznego, jak i jego konstruktorami. Rodzica się w ich działaniu inicjuje skłania do manipulacji otoczeniem fizycznym i znajdującymi się w nim przedmiotami oraz do dostosowywania go do swoich potrzeb: zmiana ustawień krzesłek przy stoliku, przekładanie czy przenoszenie zabawek na inne miejsce, porządkowanie ich według własnego uznania, przenoszenie się z malowaniem ze stołu na podłogę.

Niezwykle ważna jest aranżacja sali przedszkolnej, czyli to, do jakich działań i gdzie zapraszane jest dziecko, a nie to, jak ta sala „wygląda”. Dzieci muszą mieć łatwy i szybki dostęp do rozmaitych przedmiotów, w tym do zabawek, ale to nie oznacza, że każdy wolny kawałek przestrzeni musi być zastawiony koszami, pudełkami czy szafkami z zabawkami.

Znacznie lepszym rozwiązaniem jest pozostawienie jak najwięcej miejsca pustego w sali do

dyspozycji nauczyciela i dzieci i zgromadzenie zabawek oraz różnych przedmiotów w oddzielnym magazynku, do którego dzieci powinny mieć łatwy dostęp. Taki magazynek można też zrobić w jednym kącie sali – i odgradzić go parawanami i niskimi półkami – lub w jakiejś części korytarza bądź we wnękach pod oknem. Już sama wyprawa do takiego „magazynu-rekwizytorni”, gdzie są różne skrzynie ze skarbami, to wspaniała wybieżka edukacyjna, zwłaszcza jeśli będzie poprzedzona ciekawą rozmową dzieci z nauczycielem.

Środowisko fizyczne przedszkola to nie tylko sala, ale i plac zabaw czy ogród (park) przy przedszkolu. Ciekawym rozwiązaniem mogą być te przedszkolne place zabaw, które dzieci wraz ze swymi rodzicami i we współpracy z nauczycielem po części same stopniowo w ciągu

roku szkolnego tworzą – znosząc tam różnego rodzaju przedmioty czy elementy środowiska, którymi chcą się bawić, zakładając warzywniki, ogrody kwiatowe czy herbaria. Może to być wspaniały projekt edukacyjny, realizowany przez cały rok szkolny z dodatkowym wzbogacaniem wiedzy, np. o porach roku, zmianach pogody, zasadach upraw, i z kształtowaniem całego zestawu umiejętności.

Wiek przedszkolny to czas pierwszych przyjaźni i nawiązywania trwalszych niż okazjonalne relacji z innymi dziećmi. Kilkulatek, w miarę uspołeczniania swoich działań i stopniowego rozumienia oraz przyjmowania punktu widzenia innych osób, dąży do tego, aby przynależać do jakiejś grupy i mieć

Habituacja

Przyzwyczajanie do bodźca przejawiające się stopniowym zanikaniem reakcji na niego, jeżeli nie zmienia się on w istotny sposób. Każdy nowy bodziec najpierw wywołuje pobudzenie, ale w miarę powtarzania się go pobudzenie to maleje. Np.: zwykle nie zwracamy uwagi na dźwięki stale nam towarzyszące (mieszkanie przy ruchliwej trasie kolejowej czy autostradzie); nie czujemy własnego zapachu; następuje przyzwyczajenie się do ubrania i nieodczuwanie jego obecności. Gdy pojawi się coś nowego w już znanym układzie bodźców – inny rodzaj bodźca, inne ustawienie, ruch – następuje dyshabituacja, czyli powraca reagowanie, które wcześniej wygasło na skutek wielokrotnego powtórzenia danego bodźca.

DO PRZEMYŚLENIA...

Jak może wyglądać sala w przedszkolu, by sprzyjała realizacji zadań rozwojowych dzieci i celów ich edukacji?

Trzymanie w jednej sali wszystkich zabawek, teczek dzieci, przedmiotów potrzebnych do zajęć, papieru czy zeszytów i materiałów piśmiennych, „materiału przyrodniczego”, akwarium, klatki z chomikiem, ogródka ziołowego, książek w bibliotece, komputera i drukarki, wystawek prac plastycznych dzieci i wielu jeszcze innych rzeczy i to w sposób widoczny zarówno dla dzieci, jak i dla nauczyciela powoduje, że:

1. sala przedszkolna jest przeładowana – staje się w całości jednym wielkim magazynem – co powoduje ciasnotę i utrudnia dzieciom swobodny dostęp do tego, co jest im akurat potrzebne, poza tym trzeba wyznaczać dzieciom „bezpieczne szlaki komunikacyjne”
2. ciasnota wzmaga kontrolę nauczyciela i powoduje wprowadzenie reguły, że tylko on ma dostęp do pewnych miejsc, szafek czy przedmiotów, a to znacznie ogranicza działania eksploracyjne dzieci
3. sytuacja wymaga od nauczyciela nieustannego przypominania dzieciom, by wszystko odkładały na „swoje miejsce”, bo inaczej powstaje bałagan
4. skłania też nauczyciela do poganiania dzieci, by zanim rozpoczną jakieś nowe działanie, zakończyły poprzednie i posprzątały po sobie
5. nadmiar i różnorodność kolorów, kształtów i faktur oraz ich natłok to jeden wielki zbiór dystraktorów, który powoduje po pewnym czasie, że następuje zjawisko habituacji – dzieci przyzwyczajają się do tego natłoku i go „nie widzą”, choć nadal na ich zmysły oddziałują różne bodźce, nawet je atakują, a to może wywoływać zmęczenie i drażliwość, obniża też koncentrację uwagi
6. niezauważanie przez dzieci – na skutek habituacji – całego tego bogactwa powoduje, że wyposażenie sali przestaje być ofertą zapraszającą do działania i dlatego tak często w salach przedszkolnych bogato wyposażonych dzieci się nudzą i nie wiedzą, co robić, czekają na zachętę, podpowiedź i pomysł nauczyciela!
7. młodsze dzieci powinny mieć salę nieco bardziej wypełnioną niż starsze.

UWAGA!

Żadne dziecko nie nauczy się planowania swoich działań, dobierania środków potrzebnych do osiągnięcia celu i organizowania miejsca swojej zabawy, nauki czy pracy, jeżeli cała przestrzeń sali przedszkolnej i innych miejsc w przedszkolu, w których przebywają dzieci, będzie wypełniona przez nauczyciela i przez niego zorganizowana, np. w postaci różnych kącików o określonym przeznaczeniu.

w niej bliską osobę, z którą mógłby się bawić. Te zmiany rozwojowe pozwalają na wykorzystanie w przedszkolu nauki przez zabawę grupową. Tak samo jak odnoszenie indywidualnych sukcesów, ważne jest kształtowanie postawy kooperacyjnej i doświadczanie sukcesów i porażek grupowych.

Środowisko zróżnicowane, korzystne dla kilkulatka z punktu widzenia uczenia się, to takie, w którym są dzieci różniące się od siebie. Dziecko w wieku przedszkolnym zaczyna zauważać różnice pomiędzy dziewczynkami a chłopcami i korzystne jest, kiedy spotyka w swojej grupie przedszkolnej osoby swojej płci oraz płci przeciwnej. Tymczasem w przedszkolu, w którym są tylko chłopcy bądź tylko dziewczynki, dziecko, co prawda, umacnia identyfikację ze swoją płcią, jednakże jednocześnie może czuć skrępowanie, niepewność, zagrożenie i lęk przed dziećmi przeciwnej płci, których na co dzień nie widuje.

Środowisko społeczne, w którym uczy się przedszkolak, to nie tylko inne dzieci, ale i dorośli. Dziecko, spotykając różnych pracowników przedszkola, dowiadyuje się, na czym polega ich praca i za co są odpowiedzialni. Ważne jest, aby miało styczność nie tylko z nauczycielami, ale i z całym personelem – aby znało osoby zajmujące się przygotowaniem posiłków, sprząaniem, naprawianiem sprzętu, ogrodnika, dyrektora przedszkola, woźnego czy obsługę sekretariatu. Jest to korzystne także ze względu na poczucie bezpieczeństwa dziecka, które w trudnej sytuacji może zwrócić się do tych wszystkich „znajomych dorosłych” po pomoc.

4.4. Nowoczesne technologie w edukacji przedszkolnej

Większość dzieci ma już za sobą doświadczenia w kontakcie z nowymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (TIK), m.in. w korzystaniu z komputera, smartfonu czy tabletu, ponieważ takie urządzenia znajdują się już w wielu domach. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w przedszkolu obecnie wychodzi coraz częściej daleko poza pracę administracyjną – coraz częściej w kształceniu dzieci pomocne bywają: komputery, tablety, laptopy, które mają dostęp do Internetu, tablice interaktywne.

TIK są używane podczas zajęć plastycznych (rysowanie w programach graficznych), przyrodniczych (oglądanie zbliżonych na ekranie liści czy płatków kwiatów, a także filmy o tematyce przyrodniczej) czy matematycznych – są to wszelkie gry, w których porównuje się ze sobą figury geometryczne, dokonuje się klasyfikacji czy szeregowania.

Kompetencje komputerowe (cyfrowe) czasem bywają mylone z umiejętnościami grania na komputerze, umiejętnością poruszania się po stronach internetowych oraz obsługi tego urządzenia. W rzeczywistości to znacznie szersze pojęcie, które obejmuje wykorzystywanie nowoczesnych technologii do rozwiązywania różnego rodzaju zadań problemowych, a także do rozwijania innych umiejętności oraz pogłębiania własnej wiedzy. To również, w dalszej perspektywie, nauka selektywnego i krytycznego wyszukiwania informacji.

WARTO WIEDZIEĆ...

Płeć a sympatie i antypatie w przedszkolu

Dzieci w wieku przedszkolnym zaczynają zauważać różnice międzypłciowe i bawią się głównie z rówieśnikami własnej płci. Początkowo spędzają czas z tą samą osobą, ignorując obecność innych lub traktując inne dzieci jako zagrożenie. Zazwyczaj jest to dziecko, które bawi się atrakcyjną zabawką i przez to kieruje na siebie uwagę innych.

Dla dziecięcych przyjaźni charakterystyczna jest ich tymczasowość – dzieci są zazwyczaj niestałe w swoich sympatiach i antypatiach wobec rówieśników i często zaskakują nauczycieli, bawiąc się z osobą, z którą jeszcze niedawno wrywały sobie z rąk zabawki.

Rywalizacja między dziećmi wynika z rodzącej się potrzeby posiadania kompetencji i osiągnięcia mistrzostwa w tym, co robią. Dzieci ścigają się, kto szybciej dobiegnie do końca sali, kto szybciej zje obiad i kto szybciej się ubierze, kto na dłużej wstrzyma oddech. Są to naturalne sytuacje, w których dzieci uczą się, że czasami ktoś jest pierwszy, a czasami ostatni – jest to ważne ze względu na radzenie sobie z osiągnięciami i porażkami w życiu codziennym.

Na podstawie : Smykowski, 2005a.

Warto przyjrzeć się również grom komputerowym, którym często przypisuje się negatywny wpływ na dzieci. Oczywiście jest, iż powinny być dostosowane do wieku dzieci i nie zawierać brutalnych scen przemocy. Jeśli decydujemy się na wprowadzenie gier komputerowych, warto pamiętać o tym, że dla dzieci w wieku przedszkolnym odpowiednie są gry zręcznościowe, platformowe oraz strategiczne, dzięki którym dziecko poprzez zabawę trenuje umiejętności przydatne w dalszej edukacji oraz które stwarzają okazję do wykorzystywania i wzmacniania dopiero rozwijających się funkcji wykonawczych.

Korzystanie z TIK nabiera pełniejszego edukacyjnego znaczenia, kiedy opiera się na relacjach *tutorskich* – zarówno pomiędzy dwojgiem dzieci, jak i między dzieckiem a osobą dorosłą – nie tylko nauczycielem przedszkolnym czy rodzicem, ale i dziadkami. Dochodzi wtedy do wymiany umiejętności i dzielenia się własnym doświadczeniem, ale także do wzajemnego uczenia się i pomagania sobie. Poprzez wspólną aktywność z wykorzystaniem TIK zarówno dziecko, jak i partner posługują się „językiem technicznym”, poszerzając tym samym swoje słownictwo i usprawniając mowę.

DO PRZEMYŚLENIA...

Jakie powinny być grupy w przedszkolu – jednorodne wiekowo czy mieszane?

Sprzyjające aktywności edukacyjnej dzieci środowisko to środowisko zróżnicowane, i to pod każdym względem, także płci i wieku dzieci oraz rodzin i środowisk społecznych, z jakich dzieci pochodzą.

Jakie mogą być korzyści, a jakie są trudności związane z:

1. likwidacją podziału dzieci na grupy w przedszkolu wg wieku?
2. likwidacją zasady „każda grupa ma swoją salę”?

Tabela 8

Wady i zalety środowisk edukacyjnych

Typ środowiska	Zalety	Wady
Jednorodne	<ul style="list-style-type: none">• przewidywalne• stabilne• uporządkowane• po krótkim czasie dobrze znane• dające poczucie bezpieczeństwa	<ul style="list-style-type: none">• zagrożenie nudą• zbytnia jednolitość i nadmierne uporządkowanie mogą prowadzić do deprywacji sensorycznej, poznawczej i społecznej• niezmiennosc i niemożność przekształcania stosownie do zmieniających się potrzeb dziecka mogą prowadzić do powstawania poczucia frustracji, a w jej efekcie do agresji• brak możliwości samodzielnej aranżacji i manipulacji przedmiotami może prowadzić do powstania poczucia braku sprawstwa• brak doświadczenia w wykazaniu się inicjatywą w tworzeniu środowiska przy wejściu w inne środowisko może powodować bezradność i zagubienie u dziecka
Zróżnicowane	<ul style="list-style-type: none">• bogate w różne przedmioty i sytuacje• zmieniające się• przekształcalne• wyzwajające własną aktywność dziecka• wymagające twórczości i inicjatywy w korzystaniu z niego• zapraszające do modyfikacji• rozwijające myślenie abstrakcyjne	<ul style="list-style-type: none">• zbyt często zmieniające się, dynamiczne środowisko może budzić poczucie zagrożenia u dzieci, dlatego należy je przekształcać wspólnie z dziećmi, aby zyskały nad nim choćby minimalną kontrolę• zbyt duża możliwość podejmowania różnych działań na różnych obiektach może wprowadzać chaos i poczucie zagubienia u dziecka• nadmierne zróżnicowanie obiektów może uruchamiać zjawisko habituacji• zbyt duże zróżnicowanie otoczenia może osłabiać rodzącą się koncentrację i utrudniać utrzymywanie uwagi w stanie koncentracji w czasie wykonywania działania

SONDAŻOWNIA

Przedшкоlaki a TIK

Biuro reklam mediów tematycznych AtMedia oraz portal edukacyjny przeznaczony dla dzieci Ciufcia.pl przeprowadziły w roku 2014 ankietę dotyczącą powszechności korzystania z Internetu przez dzieci w wieku 3–6 lat. Odpowiedzi udzielali rodzice (2191 osób), wg których:

- 79% dzieci korzysta z komputera w domu
- 78% korzysta z Internetu kilka razy w tygodniu (67% w roku 2011)
- 16% dzieci korzysta z urządzeń mobilnych (smartfon, tablet, iPod itd.)
- 70% dzieci ogląda filmy w Internecie (56% w roku 2011).

Źródło: <http://www.gfk.com/pl/news-and-events/press-room/press-releases/strony/przedшкоlaki-w-sieci.aspx>

WARTO WIEDZIEĆ...

Nowoczesne technologie jako wyzwanie

Grom komputerowym i nowoczesnym technologiom często przypisuje się odpowiedzialność za różnego rodzaju problemy, które dotyczą dzieci: od trudności z utrzymywaniem uwagi po uzależnienia od korzystania z Internetu. W latach 70. za źródło wszelkich problemów w zachowaniu dzieci uznawano oglądanie telewizji i... czytanie komiksów! Warto jednak spojrzeć na współczesne technologie łaskawszym okiem i uznać komputer, tablet czy dostęp do Internetu za coś, co stanowi wyzwanie zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci.

Z jednej strony technologie mogą być pewnym czynnikiem ryzyka – np. wtedy, kiedy dziecko jest pozostawiane na całe dni samo przed komputerem (w wakacje, kiedy jest chore, w niedzielę rano, gdy rodzice śpią itd.) i kiedy media zastępują mu kontakt z rodzicem czy rówieśnikami. Jednak z drugiej strony, mogą być wspaniałym narzędziem wspólnej zabawy – także pracy oraz nauki – nauczyciela i dziecka, rodzica i dziecka czy grupy dzieci, kiedy za pomocą komputera razem rozwiązuje się pewien problem czy rywalizuje w grze zręcznościowej.

Tabela 9**Gry komputerowe a edukacja w wieku przedszkolnym**

Element funkcji wykonawczej	Rodzaj gry komputerowej	Aspekt edukacyjny
<ul style="list-style-type: none"> • hamowanie reakcji • kontrola emocji • koncentracja uwagi 	<ul style="list-style-type: none"> • gry zręcznościowe 	<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystują elementarne procesy poznawcze, wymagające szybkości, zręczności i umiejętności przerzucania uwagi
<ul style="list-style-type: none"> • poświęcenie na rzecz nadrzędnego celu • pamięć robocza 	<ul style="list-style-type: none"> • gry platformowe 	<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystują pamięć (ile punktów należy zebrać, żeby przejść do kolejnego poziomu) oraz rozwijają myślenie abstrakcyjne i operowanie symbolami (symbol jabłka lub serca jako poziom „zdrowia” w grze)
<ul style="list-style-type: none"> • planowanie i organizacja działania 	<ul style="list-style-type: none"> • gry strategiczne 	<ul style="list-style-type: none"> • wymagają przemyślenia podejmowanych działań, przyjęcia określonych strategii i taktyk postępowania

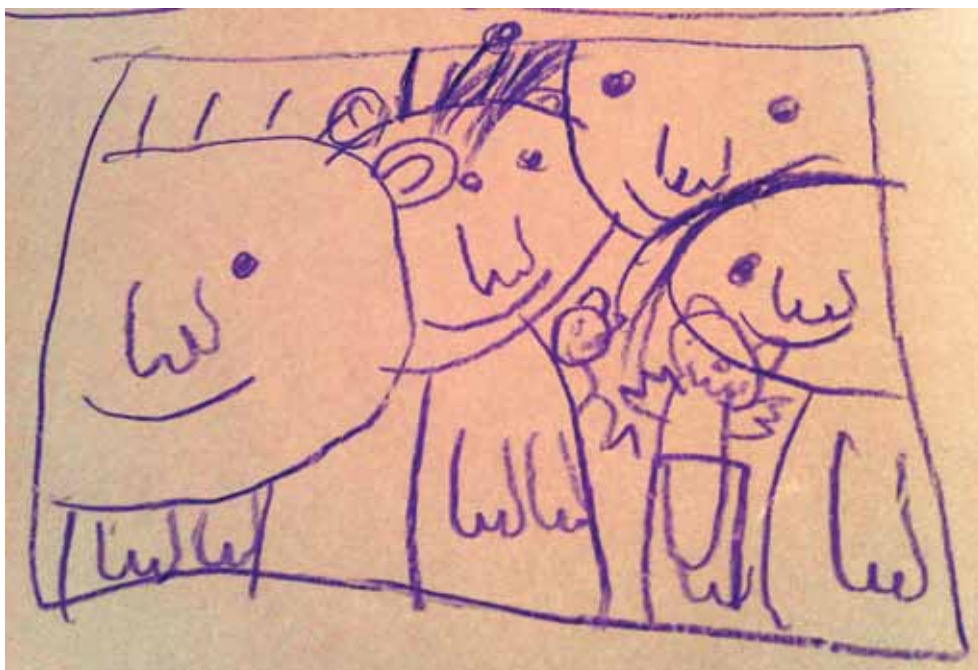
NAJWAŻNIEJSZE...

1. Przedszkole jest często pierwszą instytucją edukacyjną w życiu człowieka, dlatego pełni bardzo ważną rolę, kształtując podstawowe doświadczenia dziecka w kontakcie z systemem edukacji, instytucją i formalnym nauczycielem oraz budując emocjonalne „pierwsze wrażenie”.
2. Najważniejszym aspektem edukacyjnym przedszkola, popychającym istotnie rozwój dziecka, jest możliwość współpracy z rówieśnikami pod okiem, ale nie zawsze pod kierunkiem, nauczyciela.
3. Podobnie jak środowisko domowe, przedszkole powinno charakteryzować się różnorodnością przestrzeni fizycznej; nie może ona jednak być zbyt uporządkowana i zorganizowana przez nauczyciela ani zbyt wypełniona przedmiotami – musi być „otwarta”, czyli pozostawiać miejsce na inwencję i inicjatywę dziecka czy grupy dzieci.
4. W edukacji dzieci przedszkolnych można również rozważyć stosowanie TIK – najnowszych technologii informacyjno-komunikacyjnych – są to bowiem narzędzia, którymi coraz więcej dzieci i tak posługuje się na co dzień, dlatego w przedszkolu należy uczyć, jak z nich mądrze korzystać.

Zosia Korybska, 4 lata, MUCHOMORY

Stanislaw Groth, 4 lata

Zakończenie

Edukacja w wieku przedszkolnym może wydawać się niemożliwa, jeśli myślimy o nauczaniu jako przekazywaniu wiedzy dzieciom jak „w szkolnej ławce”. Kiedy jednak myśli się o edukacji szeroko, jako o przygotowaniu dziecka do wykonywania zadań stojących przed nim w najbliższym czasie i jednocześnie dawaniu podstaw funkcjonowania w całym przyszłym życiu, okazuje się, że już od narodzin można i trzeba je kształcić.

Najważniejsze okazuje się w edukacji dopasowanie. Cele edukacji należy dopasować do tego, co w danym etapie życia znajduje się w „centrum pola rozwoju”. W czasie między 2/3 a 5/6 rokiem życia najważniejszy jest rozwój form porozumiewania się z otoczeniem, kształtowanie się umiejętności potrzebnych w szkole oraz, przede wszystkim, rozwijanie się wyobraźni i inicjatywy dziecka. Samo określenie celów to nie wszystko, trzeba odpowiednio do celów i możliwości dziecka dostosować sposoby nauczania, a w przypadku przedszkolaków optymalna jest nauka poprzez eksperymentowanie, zabawy z regułami i gry oraz korzystanie z metody projektów.

Kompetencje dziecka rozpoczynającego etap edukacji przedszkolnej (2/3 lata)

- potrafi sprawnie komunikować się z otoczeniem, używa zróżnicowanych form porozumiewania się (werbalnych i niewerbalnych)
- nawiązuje relacje z osobami spoza kręgu najbliższych opiekunów
- posiada umiejętności w zakresie motoryki małej i dużej, sprawnie porusza się w przestrzeni fizycznej, chętnie eksploruje najbliższe otoczenie
- wykazuje koordynację i integrację zmysłowo-ruchową, precyzję ruchów, potrafi wytrwale manipulować prostymi przedmiotami
- pod okiem i z pomocą dorosłego potrafi wykonywać i kończyć proste zadania

Kompetencje dziecka kończącego etap edukacji przedszkolnej (5/6 lat)

- uczy się najczęściej okazjonalnie, ale jest już gotowe do edukacji pod kierunkiem innej osoby – nauczyciela
- wykazuje ciekawość i gotowość do rozwiązywania problemów samodzielnie i we współpracy z innym dzieckiem
- posiada umiejętność formułowania różnych wypowiedzi ustnych i efektywnego komunikowania się z innymi osobami w znanym otoczeniu
- jest gotowe do opanowania umiejętności czytania i pisania
- potrafi liczyć i jest zmotywowane do rozwijania swoich umiejętności matematycznych

Zmiana

Rysunek 9. Zmiany kompetencji dziecka na etapie edukacji przedszkolnej.

Niezależnie od miejsca, w którym dziecko przebywa i się uczy – dom, przedszkole, kluby dziecięce, instytucje i miejsca publiczne – to dorośli są kluczowymi postaciami w procesie jego edukacji. W tym wieku to oni, organizując przestrzeń i czas, w zasadniczym stopniu wpływają na treści, które dziecko przyswaja, ale i samodzielnie odkrywa, oraz umiejętności, które nabywa. Jednak już od połowy wieku przedszkolnego również rówieśnicy tworzą grupę, która pozwala zdobyć nowe kompetencje.

Organizując środowisko fizyczne i społeczne, umożliwiające dzieciom uczenie się, należy pamiętać, że jest to wiek, w którym zabawa nadal ma dominujące znaczenie, zatem powinna zajmować najwięcej miejsca w czasie edukacyjnie aktywnym. Edukacja w wieku przedszkolnym umożliwia realizację aktualnych zadań rozwojowych, przygotowuje dziecko nie tylko do roli

ucznia przez cały okres trwania nauki szkolnej, ale i do pełnienia przyszłych ról społecznych, zawodowych i obywatelskich. Ponieważ to zabawa jest główną działalnością dzieci w wieku przedszkolnym, to poprzez nią powinno się odbywać nauczanie w każdym ze środowisk – czy to domowym, okołodomowym, czy instytucjonalnym.

Dziecko przechodzi z fazy wczesnego dzieciństwa do wieku przedszkolnego z całym bagażem dotychczasowych doświadczeń i kompetencji, stanowiącym swoisty kapitał początkowy w nowym etapie życia. Jest to możliwe, a nawet wskazane, aby stawiając kolejne wymagania przed dzieckiem, wynikające z celów edukacji, brać pod uwagę to, co dziecko już potrafi, co jest jego zasobem, jednocześnie odwołując się do strefy najbliższego rozwoju dziecka i tych rodzajów jego działań, w których niezbędne są jeszcze pomoc i wskazówki dorosłego.

Michał Matejczuk, 5 lat, ŚWINKA

Antonina Cuske, 4,5 roku, MIŚ

Warto przeczytać...

1. Brzezińska, A. (1981). Kształtowanie gotowości do czytania i pisania. Propozycje zadań – zabawy dla dzieci 3–6-letnich. *Wychowanie w Przedszkolu*, 5, 294–298.
2. Brzezińska, A. I., Bątkowski, M., Kaczmarska, D., Włodarczyk, A. i Zamęcka, N. (2011). O zabawce. *Wychowanie w Przedszkolu*, 11, 5–12.
3. Brzezińska, A. I., Kaczmarska, D. i in. (2011). O roli zabawy w przygotowaniu do dorosłego życia. *Wychowanie w Przedszkolu*, 11, 5–13.
4. Brzezińska, A. I. i Matejczuk, J. (2013). Po co przedszkole? *Wychowanie w Przedszkolu*, 10, 5–9.
5. Brzezińska, A. I., Matejczuk, J., Mielcarek, M. i Ratajczyk, A. (2014). Typy rodzin a czynniki ryzyka na tle współczesnych przemian. W: A. I. Brzezińska, J. Matejczuk, P. Jankowski i M. Rękosiewicz (red.), *6-latki w szkole: rozwój i wspomaganie rozwoju* (s. 197–205). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
6. Brzezińska, A. I. i Szymańska, D. (2012a). Kiedy sześciolatek może być dobrym uczniem? *Remedium*, 10, 4–5.
7. Brzezińska, A. I. i Szymańska, D. (2012b). Sześciolatek w szkole: zadania rodziny i szkoły – część I. *Remedium*, 11, 4–5.
8. Brzezińska, A. I. i Szymańska, D. (2012c). Sześciolatek w szkole: zadania rodziny i szkoły – część II. *Remedium*, 12, 4–5.
9. Brzezińska, A. I., Urbańska, J., Słoma, Z. i Szymańska, D. (2012). Samoświadomość gotowości szkolnej sześciolatka. *Przed Szkołą*, 1, 10–14.
10. Brzezińska, A. I., Urbańska, J. i Szymańska, D. (2012). Sześciolatek wchodzi w rolę ucznia. *Dyrektor Szkoły*, 6, 48–53.
11. Gronowska, M. i Sosnowska, M. (2012). Po co Polska czyta dzieciom? *Remedium*, 4, 1–3.
12. Jodko, A. i Salwa, A. (2014). Wychować geniusza?! *Wychowanie w Przedszkolu*, 3, 54–57.
13. Kaczmarska, D. i Zamęcka, N. (2012). Różne oblicza zabawek. *Wychowanie w Przedszkolu*, 7, 14–18.
14. Kaczmarska, D. i Zamęcka, N. (2013). Organizowanie czasu i przestrzeni kilkulatek. *Wychowanie w Przedszkolu*, 3, 42–47.
15. Małyska, A., Mycka, M., Wadyńska, M. i Wiśniewska, E. (2011). Przedszkolak w sieci. *Wychowanie w Przedszkolu*, 10, 24–30.
16. Mielcarek, M. i Ratajczyk, A. (2014, w druku). Adaptacja sześciolatka w szkole. *Psychologia w Szkole*.
17. Molińska, M. (2014). O myśleniu dywergencyjnym u dzieci w wieku szkolnym. *Remedium*, 2, 26–27.
18. Pytel, K. i Salwa, A. (2012). Spotkania przy planszy. *Wychowanie w Przedszkolu*, 11, 12–19.
19. Pytel, K., Salwa, A., Walczak, Z. i Zając, A. (2013). Nauka może być zabawą! *Wychowanie w Przedszkolu*, 10, 12–18.
20. Ratajczyk, A. (2013a). Sześciolatek przychodzi do szkoły. *Psychologia w Szkole*, 4, 22–31.
21. Ratajczyk, A. (2013b). Nauczyciel, czyli mistrz pierwszoklasisty. *Psychologia w Szkole*, 5, 36–41.
22. Ratajczyk, A. (2014a). Kiedy zabawa, kiedy nauka. *Psychologia w Szkole*, 1, 36–43.
23. Ratajczyk, A. (2014b). Skuteczna praca z rodzicami. *Psychologia w Szkole*, 2, 26–33.
24. Ratajczyk, A. (2014c). Waga stopni. *Psychologia w Szkole*, 3, 48–55.
25. Rawecka, J. (2010). Idę do szkoły. *Remedium*, 4, 4–5.
26. Salwa, A. (2014). Mamo, tato! Zagrajmy w „Życie”!. Renesans gier planszowych. *Wychowanie w Przedszkolu*, 1, 41–45.
27. Sienkiewicz-Wiłowska, J. A. (2012a). Chcę tworzyć...! *Remedium*, 3, 10–11.
28. Sienkiewicz-Wiłowska, J. A. (2012b). Muzyka a rozwój dziecka. *Wychowanie w Przedszkolu*, 2(703), 18–22.
29. Sienkiewicz-Wiłowska, J. A. (2012c). Terapeutyczna funkcja muzyki. *Wychowanie w Przedszkolu*, 3(704), 24–28.
30. Skibicka, A. i Walczak, Z. (2013). Rola muzyki w rozwoju gotowości szkolnej. *Wychowanie w Przedszkolu*, 2, 52–55.
31. Wiecheć, K., Sochacka, P. i Śniegula, P. (2013). Kształtowanie nawyków żywieniowych u dziecka. *Remedium*, 7–8, 21–23.
32. Wilowska, J. A. (2010). *Dziecko rysuje, maluje, rzeźbi... Jak wspomagać twórczością plastyczną rozwój dzieci i młodzieży*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Korzystano z...

-
1. Brzezińska, A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
 2. Brzezińska, A. (2003). Portrety psychologiczne człowieka. Jak zmienia się człowiek w ciągu życia. *Remedium*, 4, 1–3.
 3. Brzezińska, A. I., Appelt, K., Jabłoński, S., Wojciechowska, J. i Ziółkowska, B. (red.). (2014). *6-latki w szkole: edukacja i pomoc*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora. Dostępne na: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/index.jsp>
 4. Brzezińska, A. I., Matejczuk, J., Jankowski, P. i Rękosiewicz, M. (red.). (2014). *6-latki w szkole: rozwój i wspomaganie rozwoju*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora. Dostępne na: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/index.jsp>
 5. Budzyńska, M. (2004). *Koncepcja kształcenia ustawicznego w Unii Europejskiej jako jeden ze sposobów realizacji Strategii Lizbońskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Polski*. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Dostępne na: www.scholaris.pl
 6. Byun, W., Blair, S. N. i Pate, R. R. (2013). Objectively measured sedentary behavior in preschool children: comparison between Montessori and traditional preschools. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(2), 1–7.
 7. Czałczyńska-Podolska, M. (2010). Ewolucja placu zabaw. Koncepcja przestrzeni zabaw dla dzieci w Europie i Stanach Zjednoczonych. *Przestrzeń i Forma*, 13, 73–88.
 8. Gmitrova, V. i Gmitrov, J. (2003). The impact of teacher-directed and child-directed pretend play on cognitive competence in kindergarten children. *Early Childhood Education Journal*, 30(4), 241–246.
 9. Jabłoński, S. (2007). Mechanizmy zmian rozwojowych na początku wieku przedszkolnego a proces edukacji dzieci. *Edukacja*, 1(97), 102–119.
 10. Jabłoński, S. i Smykowski, B. (2007). Osiągnięcia i zagrożenia dla rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym. W: A. Brzezińska i E. Hornowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec agresji i przemocy* (s. 61–74). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
 11. Kielar-Turska, M. (2002). Średnie dzieciństwo. Wiek przedszkolny. W: B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 83–129). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
 12. Klein, P. (1994). Całościowa ocena i interwencja w okresie niemowlęctwa i wczesnego dzieciństwa. W: A. I. Brzezińska i G. Lutowski (red.), *Dziecko w świecie ludzi i przedmiotów* (s. 189–216). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
 13. Porayski-Pomsta, J. (2008). Funkcje mowy a intencjonalność wypowiedzi. *Poradnik Językowy*, 7, 10–22.
 14. Reber, A. S. (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
 15. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r.* (poz. 977).
 16. Schaffer, H. R. (2007). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
 17. Smykowski, B. (2005a). Wiek przedszkolny. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W: A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka: praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 165–205). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
 18. Smykowski, B. (2005b). Wiek przedszkolny. Jak rozpoznać ryzyko dziecka i jak pomagać? W: A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka: praktyczna psychologia rozwojowa* (s. 207–258). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
 19. Sobociński, M. (2013). *Grywalizacja w praktyce: reguły, zalecenia i technologie. Analiza kursów przeprowadzonych na UMK w Toruniu pt.: Informatyka w edukacji*. Dostępne na: www.umk.edu.pl
 20. Walter, N. (2012). Komputer w edukacji przedszkolnej. W: W. Skrzydlewski i S. Dylak (red.), *Media – Edukacja – Kultura: w stronę edukacji medialnej* (s. 428–434). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
 21. Wygotski, L. S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (przekład: Edda i Józef Flesznberowie).
-

Strony internetowe:

- <http://dobra-mama.pl/informacje/wyniki-badania-tns-obop-dobor-przedszkola-na-podstawie-programu-educyjnego-jako-gwarancja-sukcesu-szkolnego-dzieci-szkrabki-2013.html>
- http://www.ore.edu.pl/stronaore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=478:kompetencje-kluczowe&id=97:materiary-dot.-edukacji-ekonomicznej&Itemid=1208
- http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/z6_final.pdf
- http://forum.gazeta.pl/forum/w,566,100128361,,jakie_obowiazki_domowe_dla_5_latka_.html?v=2
- <http://atmedia.pl/baza-wiedzy/przedszkolakiwnieci.htm>
- http://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/198/M.Sobocinski_Grywalizacja%20w%20praktyce_PL%20v2__11%20stron.pdf?sequence=1

Polecamy:

Brzezińska, A. I., Matejczuk, J., Jankowski, P.
i Rękosiewicz, M. (red.). (2014).
6-latki w szkole: rozwój i wspomaganie rozwoju.
Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora

Dostępne na:
<https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/index.jsp>

Brzezińska, A. I., Appelt, K., Jabłoński, S.,
Wojciechowska, J. i Ziółkowska, B. (red.). (2014).
6-latki w szkole: edukacja i pomoc.
Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora

Dostępne na:
<https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/index.jsp>

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela

Redakcja: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska

Seria I. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Barbara Bokus, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego i SWPS w Warszawie

Rozwój dziecka. Wczesne dzieciństwo	dr Magdalena Czub
Rozwój dziecka. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Rozwój dziecka. Wczesny wiek szkolny	mgr Anna Kamza
Rozwój dziecka. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Paweł Jankowski
Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Beata Ziółkowska dr Julita Wojciechowska
Rozwój nastolatka. Późna faza dorastania	dr Konrad Piotrowski dr Julita Wojciechowska dr Beata Ziółkowska

Seria II. Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Maria Ledzińska, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego

Opieka i wychowanie. Wczesne dzieciństwo	dr Karolina Appelt mgr Monika Mielcarek
Opieka i wychowanie. Wiek przedszkolny	dr Joanna Matejczuk
Opieka i wychowanie. Wczesny wiek szkolny	dr Sławomir Jabłoński mgr Aleksandra Ratajczyk
Opieka i wychowanie. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Ewa Lemańska-Lewandowska
Opieka i wychowanie. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak dr Małgorzata Wiśniewska

Seria III. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Zbigniew Kwieciński, Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wczesna edukacja dziecka	mgr Aleksandra Kram mgr Monika Mielcarek
Edukacja przedszkolna	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Ratajczyk
Edukacja wczesnoszkolna	dr Barbara Murawska
Edukacja szkolna. Środkowy wiek szkolny	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Joanna Szymczak
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Wczesna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Adam Mroczkowski
Edukacja szkolna i pozaszkolna. Późna faza dorastania	prof. dr hab. Ewa Filipiak mgr Goretta Siadak

Seria IV. Monitorowanie rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania

Recenzent: prof. dr hab. Stanisław Kowalik, Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu

Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesne dzieciństwo	mgr Monika Mielcarek mgr Aleksandra Ratajczyk
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wiek przedszkolny	mgr Aleksandra Ratajczyk mgr Monika Mielcarek
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Wczesny wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Aleksandra Kram
Rozpoznanie zasobów dziecka i środowiska rozwoju. Środkowy wiek szkolny	mgr Małgorzata Rękosiewicz mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Wczesna faza dorastania	mgr Aleksandra Kram mgr Marta Molińska
Rozpoznanie zasobów nastolatka i środowiska rozwoju. Późna faza dorastania	mgr Marta Molińska mgr Aleksandra Kram

Niezbędnik Dobrego Nauczyciela – seria III. Edukacja w okresie dzieciństwa i dorastania

Tom	4	5	6
Etap edukacji	Drugi etap edukacji szkolnej	Trzeci etap edukacji szkolnej	Czwarty etap edukacji szkolnej
Faza rozwoju	Środkowy wiek szkolny	Wczesna faza dorastania	Późna faza dorastania
Wiek w latach	8/9–11/12	11/12–14/15	14/15–19/20
Miejsce	Szkoła podstawowa, klasy IV–VI	Gimnazjum	Szkoła ponadgimnazjalna
Cele kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie poczucia kompetencji, sprawstwa i odpowiedzialności kształtowanie umiejętności samodzielnego uczenia się (indywidualnie i w zespole) kształtowanie umiejętności uczenia się i współpracy z rówieśnikami 	<ul style="list-style-type: none"> transfer poczucia kompetencji, sprawstwa i odpowiedzialności na sytuacje pozaszkolne kształtowanie myślenia problemowego/ projektowego kształtowanie umiejętności realizacji różnych ról w procesie uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności samokontroli i samodyscypliny w zakresie uczenia się kształtowanie umiejętności samokształcenia kształtowanie kompetencji pracownika przyszłości, w tym budowania projektu własnego życia
Kształtowanie kompetencji kluczowych (wg listy Strategii Lizbońskiej z roku 2000)			
	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności korzystania z kompetencji kluczowych w nietypowych sytuacjach szkolnych 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie gotowości do transferu kompetencji kluczowych na sytuacje pozaszkolne 	<ul style="list-style-type: none"> kształtowanie umiejętności samodzielnego transferu kompetencji kluczowych na różne sytuacje
Metoda kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> uczenie się we współpracy w toku rozwiązywania problemów udział w projektach poznawcze strategie uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> uczenie się indywidualne i w zespole przez rozwiązywanie problemów i konstruowanie projektów metapoznawcze strategie uczenia się 	<ul style="list-style-type: none"> uczenie się indywidualne i w zespole w toku dyskusji zespolowe konstruowanie i realizacja projektów strategie zarządzania zasobami – własnymi i otoczenia
Rola nauczyciela	facylitator → przewodnik	przewodnik → doradca	doradca → mentor

Opracowanie: Anna I. Brzezińska, Monika Mielcarek i Aleksandra Ratajczyk.

Instytut Badań Edukacyjnych

Głównym zadaniem Instytutu jest prowadzenie badań, analiz i prac przydatnych w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej.

Instytut zatrudnia ponad 150 badaczy zajmujących się edukacją – pedagogów, socjologów, psychologów, ekonomistów, politologów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych – wybitnych specjalistów w swoich dziedzinach, o różnorodnych doświadczeniach zawodowych, które obejmują, oprócz badań naukowych, także pracę dydaktyczną, doświadczenie w administracji publicznej czy działalność w organizacjach pozarządowych.

Instytut w Polsce uczestniczy w realizacji międzynarodowych projektów badawczych, w tym PIAAC, PISA, TALIS, ESLC, SHARE, TIMSS i PIRLS, oraz projektów systemowych współfinansowanych przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego.